

Välismaa mündid Tallinna pärandiloendites kuni aastani 1560

Ivar Leimus

Eesti Ajaloomuuseum, Pirita tee 56, 12011 Tallinn; ivar@ajaloomuuseum.ee;
Tallinna Ülikool, humanitaarteaduste instituut, Narva mnt 25,
10120 Tallinn; ivar.leimus@tlu.ee

Kokkuvõte. Artiklis vaadeldakse välismaa kuld- ja hõbemüntide esinemist tallinlaste pärandiloendites 1560. aastani. Otsitakse vastust küsimustele, missuguseid võõraid münte liikus keskajal-varauusaajal Tallinnas ning kellel ja kui palju neid oli. Ümardatult poolest tuhandest pärandiloendist pakuvad vastuseid esitatud küsimustele enam kui sada. Nende analüüs näitab, et Tallinnas liikus kümneid sorte erinevaid välismaa kuldmünste, madalama väärtusega kõige rohkem. Kuldmünste ei olnud mitte ainult kõrgkihi kaupmeestel, vaid ka teiste sotsiaalsete kihtide esindajatel, kusjuures mingeid erinevusi mündisortide eelistustes täheldada ei saa. Küll sõltus ühiskondlikust seisundist isiku valduses olnud rikkuse määra. Välismaa hõbemüntidest olid levinumad taalrid, võõras vahetusraha tuli kasutusele vaid kodumaiste müntide puudusel. Arheoloogilises aineses kirjalikest allikatest nähtav raharikkus aga ei kajastu.

Märksõnad: Liivimaa, keskaeg, varauusaeg, Tallinn, varanduslik olukord, numismaatika, kuldmündid, hõbemündid

SISSEJUHATUS

Eesti mündi- ja rahaajalugu on uuritud viimastel aastakümnetel üsna põhjalikult. Nüüdseks on teada, missuguseid rahasid meil mingil ajal vermiti ning tänu arvukatele mündiaaretele tunneme ka igapäevase rahakäibe koosseisu. Selge on, et tavapärastel käibis Eestis, nagu kogu

keskaegsel Liivimaal, kohalik vahetusraha, millele vaid siinse müntimise katkedes ja kohaliku raha nappusel ajuti seltsisid võõrad mündid.¹

See järeldus kehtib siiski ainult maarahva kohta. Eesti linnadest pole ühtki mündiaaret seni avastatud, aimu linlaste rahavarude suuruselt ja laadist saab vaid müntidele kehtestatud kursitabelite ja eraisikute vara kajastavate üksikute publikatsioonide kaudu. Mingitki kokkuvõtvat pilti pole nende põhjal seni keegi andnud.² Samas on ilmne, et linlase, eriti kaupmehe tegevus- ja suhtluspiir laius külamehe omast hoopis kauge- male. On seaduspärane, et see pidi kaasa tooma ka hoopis teistsugused rahalised võimalused ja vahendid. Seetõttu võiks küsida: 1) kas ja mis- suguseid võõraid münte liikus keskajal-varauusajal Tallinnas, 2) kellel ja kui palju neid oli ning 3) kas tallinlaste omanduses olnud rahasortide valikus saab täheldada mingeid sotsiaalseid mustreid.

Ainulaadse võimaluse esitatud küsimustele vastamiseks pakuvad Tallinna Linnaarhiivis säilitatavad elanike pärandiloendid, mida kuni 1560. aastani (*incl.*) on registreeritud üle poole tuhande.³ Valdavalt kuuluvad need 16. sajandisse, kuna varasemaid, 15. sajandisse kuuluvaid nimistuid on rangelt võttes teada vaid neli. Pärandiloendeid on viimasel ajal üha sagedamini kasutatud hiliskeskaegse Tallinna elanike argi- ja vaimuelu uurimisel.⁴

Vallasvara kõrval kirjutati enamasti üles ka kadunukesest järele jäänud sularaha, eriti kui tegemist oli väärtuslikumate müntidega. Järg- nevalt vaatlengi sularaha kajastust tallinlaste pärandiloendites. Siin tuleb eristada mitut liiki münte. Kõigepealt kõikvõimalikud Euroopa maade ja valitsejate kuldmündid, mis vaadeldaval ajal käibisid rahvusvaheliselt, hoolimata riigipiiridest. Hõbemüntidest oli sama staatus vaid taalritel ja nende analoogidel. Sellest hoolimata leidis tallinlaste kukrutes- laegastes ka mitmesugust välismaist peenraha, mille sortiment samuti väärrib lähemat vaatlust. Pärandiloendites esinev kohalik peenraha, mis

1 Kokkuvõtlikult vt: I. Leimus, M. Kiudsoo, G. Haljak. Sestertsist sendini: 2000 aastat raha Eestis. AS Äripäev, Tallinn, 2018, 48–69, 172–174.

2 Tallinlaste testamentide põhjal ja Roland Seeborg-Elverfeldtile tuginedes on seda viimati, kuid väga lühidalt püüdnud teha: K.-R. Hahn. Revaler Testamente im 15. und 16. Jahr- hundert. (Schriften der Baltischen Historischen Kommission, 19.) LIT, Berlin, 2015, 105–106.

3 Varaloendid koostati juhul, kui keegi suri pärijateta, neid ei suudetud kohe leida või olid nad alaealised.

4 Vt nt A. Mänd. Äri ja vagadus: Lutke van Minden ja tema pärandiloend. – Tuna, 2020, 3, 17–27; A. Mänd, E. Russow. Palvehelmed ja isiklik vagadus keskaegsel Liivimaal. – Kunstiteaduslikke uurimusi, 2022, 31, 1–2, 7–37; I. Jürjo. „... sest ämmaemandad pole linna heaks vähem vajalikud kui kaplan ...“: Ämmaemandatest Eestis keskajal ja varauusaja algul. – Tuna, 2018, 4, 19–32; R. Paju. Kivistunud lauluhäl ja šalmei: Ühest hiliskeskaegsest muusikukujutistega aknaapiirifragmendist Tallinna Linnamuuseumi raidkivikogus ning seda täiendavatest artefaktidest. – Res Musica 2023, 15, 11–27.

on üles märgitud enamasti summaarselt ja seega suhteliselt väheütlevalt, jääb siinkohal käsitlemata.

Mujal pole sedalaadi allikaid mündikasutuse uurimiseks hilis-keskaja ja varauusaja Läänemere ruumis minu teada seni kasutatud. Nende olulisust numismaatikateaduse jaoks on rõhutanud näiteks Niklot Klüssendorf, kuid ta ei peatu teemal pikemalt.⁵ Küll on Rootsi uurija Frédéric Elfver vaadelnud Soome Riigiarhiivis säilinud 1539. aasta üleskirjutust maa seest leitud ja Perniö vaimulikule Matzile kuulunud vara kohta.⁶ See sarnaneb sisult väga siin kasutatud pärandiloenditega ja seal on nimetatud voodipesu kõrval ka raha, sealhulgas erinevaid kuld-
münste. Hilisemaid Tallinna pärandiloendeid olen ise kasutanud Eesti- ja Liivimaa kubermangu 18. sajandi rahakasutuse käsitlemisel.⁷

KULDMÜNDID

Tallinlaste (nagu ka teiste Liivimaa elanike) kukrutes ja kirstudes leidus väga erinevalt kutsutud kuld- ja hõbedamünste, mille samastamine tänapäeva numismaatikas kasutatavate nimetustega pole alati probleemitu. Seesuguse katsetuse, mis loodetavasti aitab kirjus mündimaailmas orienteeruda, leiab lugeja artikli lisast 1.

Kuld- ja hõbedamünste on nimetatud 114-s ehk umbes viiendikus 1560. aastani koostatud Tallinna pärandiloendest, millest ainult kaks kuulub 15. sajandisse. Olgu järgnevalt toodud mõned kujukamad näited. Esimene kuldraha sisaldav loend pärineb erandlikult juba 1423. aastast.⁸ Tallinnas surnud, aga tõenäoliselt Visbyst pärit kalevi- ja veinikaupmees Rotger Wetzelist⁹ jäi järele kolm ja veerand Inglise nooblit, üks arvatavasti Prantsuse Jean II (1350–1364) eküü (*franckesschilt*), 17 tõenäoliselt Prantsuse Charles VI (1380–1422) kuldkrooni, kaks Flandria lövi (*lion d'or*) ja kolm Gelderni kuldnat.

5 N. Klüssendorf. Numismatik und Geldgeschichte: Basiswissen für Mittelalter und Neuzeit. Hahnsche Buchhandlung, Peine, 2015, 65.

6 F. Elfver. Prästen Matz undangömda guld och silver: Om ett finländsk depåfynd från 1538. – Scripta varia numismatico Tuukka Talvio sexagenario dedicata. (Suomen Numismaattisen Yhdistyksen julkaisu, 6.) Finnish Numismatic Society, Helsinki, 2008, 133–141. Transkriptsioon sisaldab vigu.

7 I. Leimus. Raha Eesti- ja Liivimaa kubermangus 1700–1800. – Vana Tallinn, 25 (29). Estopol, Tallinn, 2014, 98–132.

8 TLÄ, f. 230, n. 1, s. Bti, fol. 1r–2r. Dokument on dateerimata, kuid tol aastal aeti Rotger Wetzeli pärandiasju, vt: Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch. Fortgesetzt von Hermann Hildebrand, Bd. 7. J. Deubner, Riga, Moskau, 1881, nr 28.

9 W. Stieda. Der Nachlass eines hansischen Kaufmanns. – Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde, 1885, 2, 1, 2–11.

Järgmine sedalaadi dokument kuulub juba 1491. aastasse. Suurgildi oldermanni kaupmees Gert Sasse¹⁰ pärandi hulgas loetletakse 150 Reini, 20 Davidi, viis Kölni ja 40 postulaatkuldnat, lisaks neli mingit kerget kuldnat – kokku 219 kuldmünti.¹¹

1507. aastal asus Lübeckist Tallinna elama siin linnakirjutaja koha saanud Reynold Korner,¹² kelle vara hulgas oli tol ajal 48 Reini, kaks Lübecki ja 33 Horni kuldnat, millele lisandusid kellegi pulmadeks kulutatud kaks Prantsuse kuldkrooni, üks Flandria *chaise d'or*, üheksa Reini kuldnat, üks Ungari ja üks Philippi kulden. 1508. aastal märgitakse kirjutaja vara hulgas veel üht Prantsuse kuninga münti, üht nn laevukest (*schepcken*, ½ Flandria nooblit) ja 18 Reini kuldnat.¹³ 1510. aastal tegi tol ajal juba haige kirjutaja testamendi, millega jättis emale ja vennale 50 Reini kuldnat oma hinge eest palvetamiseks, tädi Geszekele 12 Davidi kuldnat, tädi Katrinele kaks Reini kuldnat, om Hansule 12 Emdeni kuldnat, tolle õele Brigittelle kuus Emdeni kuldnat, doktor Getrt Frildele ühe Lübecki kuldna ja tolle õele Katrinele ühe Reini kuldna. Marienwolde birgitiinide klooster pidi saama kuus Horni kuldnat toidu ostmiseks. Kolm testamendi kinnitanud piiskoppi pidid igaüks saama ühe Reini kuldna.¹⁴ 1512. aastaks, kui linnakirjutaja suri, oli tema kullatagavara kahanenud ühele Ungari kuldnale, ühele Prantsuse kuldkroonile, üheksale Reini, ühele Emdeni ja kuuele Horni kuldnale.¹⁵ Võimalik, et siit oli juba välja makstud testamenteeritud raha. Toodud näitest ilmneb ühtlasi, et kuldmünste ei kogutud sukasäärde, vaid need olid käibel.

Üllatavalt vähe kulda oli kodus 1539. aastal surnud bürgermeistril Jacob Richerdesel: vaid kaheksa Reini kuldnat, kolm postulaatkuldnat, üks Lübecki ja üks Horni kulden – kokku 13 münti.¹⁶ Et isand Jacobi näol oli tegemist kunagise kurikuulsa, Turus ja Tallinnas Soome raha löönud mündihärraga,¹⁷ siis võib arvata, et suurema raha oli ta paigutanud kas kusagile mujale või investeerinud kaupadesse. Bürgermeistri

10 K.-R. Allik. Revaler Testamente aus dem 15. Jahrhundert. Das Testament des Revaler Bürgers Gerd Satzern (1491). – Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung, 1997, 46, 2, 178–204.

11 TLA, f. 230, n. 1, s. Bti, fol. 8v.

12 T. Kala. Reinold Korner, linnakirjutaja. – T. Kala, J. Kreem, A. Mänd. Kümme keskaegset tallinlast. Varrak, Tallinn, 2006, 121, 141.

13 TLA, f. 230, n. 1, s. Bti, fol. 16r–16v; Liv-, est-und kurländisches Urkundenbuch. Zweite Abteilung, Bd. 3. Hrsg. von L. Arbusow. J. Deubner, Riga, Moskau, 1914, nr 178.

14 T. Kala. Reinold Korner, 146–147.

15 TLA, f. 230, n. 1, s. Bti, fol. 19r.

16 TLA, f. 230, n. 1, s. Bti, fol. 254r.

17 Jacob Richerdesse mündiafääri kohta vt: I. Leimus. Rahanmestari Leinhart Pauwermann ja rahanlyönti Turussa 1520-luvulla = Myntmästare Leinhart Pauwermann och myntningens i Åbo på 1520-talet. – Keskiajan hopearahat: Rahanlyönti Turun linnassa = Medeltida silvermynt: Myntning på Åbo slott. Turun museokeskus, Turku, 2022, 202–205, 210–212. Vt ka siinses artiklis tagapool *fyrk*'ide käsitlust.

äkilist vaesust ei kinnita ka tema suhteliselt kallid matused, milleks kulus üle 65 Riia marga.¹⁸ Seda oli rohkem, kui oleks saanud kõigi tema kuld-
müntide eest kokku. Jacob Richerdes polnud ses suhtes erand. Näiteks
olid 1551. aastal surnud Tallinna vaimuliku Reynolth Greste (Grist jt
nimekujud)¹⁹ matused ühed kulukamad kogu linnas²⁰ ja mehel sularaha
üle 2200 marga, aga kuld-
müntede tema pärandis ei leidu.²¹

Nii tundubki mõni tavakodanik olevat olnud rikkam kui raehärra.
Näiteks lahkus 1527. aastal elavate seast Hinrick Munderick, võib-olla
endine mündrik ja sama mees, kes oli kodanikuks saanud aastal 1522.²²
Mündrikud kuulusid ühest küljest kodanikkonna madalamasse kihis-
tusse, kuid teisalt polnud nad kindlasti kõige vaesemad Tallinna elanikud.
1506. aasta skraa kohaselt pidi selle ameti pidajal olema vähemalt kaks
suurt paati ja üks väiksem alus. Tariifid nende teenuste ühiku eest olid
küll madalad, ulatudes enamasti 1–3 killingini,²³ kuid kui lastid olid
mahukad (ja seda nad 16. sajandiks olid²⁴), teenis nende kaldale toime-
tamisega hästi. Sestap pole imestada, et Hinrickul oli surma hetkeks
kogutud 39 angelotti, neli Prantsuse kuldkrooni, seitse Reini kuldnat,
18 Emdeni kuldnat, kolm Horni kuldnat, üks Philippil kulden ja hulk
Ungari kuldnaid ning topeltkrusaate.²⁵

Ka teistel suhteliselt madala elukutse esindajatel leidis varuks
mõni kuld-
münt. Kõrtsipidajate ühiskondliku seisundi ja varandusliku
olukorra kohta vaadeldaval ajal pole teada kuigi palju, kuid ilmselt ei
kuulunud nemadki linna ülemkihti. 1531. aastal lahkus elavate seast
koguni kaks joogipoolise pakkujat – rae veinikeldris raekoja trepi kõrval
toimetanud Hinrick Stock²⁶ ja Arent, kelle veinituba asus rae kantselei
(*schriuerie*) all.²⁷ Neist kummalgi polnud oma elamist. Hinrick asus

- 18 I. Leimus. Matusesõnnetest Tallinnas 16. sajandil pärandiloendite põhjal. – Muutused, ümberkorraldused, uuendused: Varauusaja arengujooned Eesti- ja Liivimaal 1525–1800. Koost. M. Seppel, M. Maasing. Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinn, 2023, 435–457, siin 455.
- 19 Tema kohta vt: J. Kreem. Reinold Grist ja tema raamatukogu: Pilg 16. sajandi esimese poole Tallinna vaimsetele võimalustele. – Lugemise kunst. Koost. P. Lotman. (Raamat ja aeg, 2; Eesti Rahvusraamatukogu toimetised, 13.) Eesti Rahvusraamatukogu, Tallinn, 2011, 151–165.
- 20 I. Leimus. Matusesõnnetest, 456.
- 21 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 362r–366v.
- 22 Tallinna ajaloo lugemik. Dokumente 13.–20. sajandini. Koost. T. Kala, J. Kreem, L. Kõiv, K. Mäeorg, A. Mänd, T. Parts. (Tallinna Linnaarhiivi toimetised, 14.) Tallinna Linnaarhiiv, Tallinn, 2104, 116–118; Tallinna kodanikkuderaamat 1409–1624. Toim. O. Greiffenhagen. (Tallinna linnaarhiivi väljaanded, 6.) Tallinna Eesti Kirjastus Ühisus, Tallinn, 1932, 45.
- 23 W. Stieda. Mündriche und Träger in Reval. – Beiträge zur Kunde Liv-, Est- und Kurlands, Bd. 7. Reval, 1912, 128–129.
- 24 T. Wolff. Tragfähigkeiten, Ladungen und Masse im Schiffsverkehr der Hanse, vornehmlich im Spiegel Revaler Quellen. (Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte, N. F. 31.) Böhlau, Köln, Wien, 1986.
- 25 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 92v. Mitte topeltkreutsereid, nagu väidab tõlge Tallinna ajaloo lugemikus lk 117.
- 26 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 165r–165v, 170r. –170v.
- 27 TLA, f. 230, n. 1, s. Aei, fol. 5r; Bt1, fol. 168r–168v, Aei, fol. 20r.

kellegi Linkenbuschi lese ja Arent Brabandist pärit kaupmehe Karnelius Gubberseni (Cornelius Gubbertsen jt nimekujud)²⁸ juures. Hinrickust jäi keldrisse maha üks roosnoobel, pool angelotti, kolm topeltkrusaati, koguni 21 Ungari kuldnat, kaks Emdeni kuldnat, üks Davidi kulden ja neli Horni kuldnat. Arenti pärandiloendis pandi kirja üks angelott, viis topeltkrusaati, üheksa Ungari kuldnat, 18 Reini kuldnat, kaks Davidi kuldnat ja kaks Horni kuldnat.

Liikudes mööda seisuseredelit allapoole, summad vähenevad. 1527. aastal surnud kaalusulasel Berntil oli näiteks üks angelott, kolm Ungari kuldnat, kolm Reini kuldnat, kuus Emdeni kuldnat, kaks Horni kuldnat ja üks keisrikulden.²⁹ 1542. aastal suri voorimees Arndt, kelle kullatagavara (lähemalt täpsustamata) hinnati kokku ligi 58 margale.³⁰ Bürgermeister Johan Howeri³¹ endisel teenril Symonil leidis 1560. aastal üks nn ristkulden (*cruzado*) ja neli Liivimaa sõja aegset ordumeistri kuldnat.³²

Ka naised polnud vaesemad. Hans Potgeteri 1533. aastal surnud lese Katharina³³ laekas leidis üks roosnoobel, koguni 115 angelotti (millest osa poolesed), üks Prantsuse päikesekroon, 76 Reini kuldnat, 82 Gelderni kuldnat, 115 Emdeni kuldnat, 19 Davidi kuldnat, kaks postulaatkuldnat, 56 Lübecki kuldnat, 291 Horni kuldnat, 17 Philippi kuldnat, seitse lihtsat ja üks topelt keisrikulden, 31 lihtsat ja topelttukatit.³⁴ Kellegi Wichmanni³⁵ lese pärandis oli 1531. aastal 148 Emdeni ja lausa 700 Horni kuldnat.³⁶

Need lesed näivad küll olevat olnud jõukaimad linnas, kuid ka ämmaemand Josyne Papenbusch (Papenbrugx) jättis 1544. aastal endast maha viis angelotti, 38 nn krusaati, ühe Ungari ja ühe Andrese kuldna, kolm Reini kuldnat, viis Emdeni kuldnat ning kuus Horni kuldnat.³⁷ Josyne näol oli tegemist pastor Simon Wanrardi mahajäetud naisega, kes

28 Cornelius Gubbertsoni kohta vt: A. Mänd. Images and Inscriptions on Dwelling Houses in Livonian Towns, c. 1450–c. 1550. – *Everyday Life in a Hanseatic Town*. Ed. by I. Leimus. (Varia historica, VIII.) Eesti Ajaloomuuseum, Tallinn, 2021, 34.

29 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 84r–84v. Kaalusulaste seisund keskaegses Tallinnas pole päris selge. 15.–16. sajandi vahetusel suutsid kaks selle elukutse esindajat tõusta koguni Suurgildi liikmeks, vt: A. Mänd. Suurgildi teke, põhikiri ja liikmeskond. – I. Leimus, R. Loodus, A. Mänd, M. Männisalu, M. Raisma. Tallinna Suurgild ja gildimaja. Eesti Ajaloomuuseum, Tallinn, 2011, 44.

30 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae2, fol. 42v.

31 Tema kohta vt: T. Derrik. Das Bruderbuch der Revaler Tafelgilde (1364–1549). (Edition Wissenschaft, Reihe Geschichte, Bd. 59.) Tectum Verlag, Marburg, 2000 (Mikrofiche-Ausgabe), 103–104.

32 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae3, fol. 71r.

33 Tema kohta vt: A. Mänd. Naised, *memoria* ja sakraalruum hiliskeskaegsel Liivimaal. – Tuna, 2012, 3, 12–14.

34 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae1, fol. 34v–35r.

35 Ei saa välistada, et tema mees oli olnud kaupmees Hinrick Wichmann, ehkki too suri juba 1486. aastal (T. Derrik, Das Bruderbuch, 326).

36 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 164v.

37 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae2, fol. 75r.

evis ka muidu märkimisväärset jõukust (sularaha üksi 1031 marka 13 kil-
lingit, lisaks pikk loend majakraami ja rõivaid).³⁸ Tema rikkuse päritolu
pole teada, kuid samal 1544. aastal said Tallinna raehärrad Jasper Bretholt
ja Arnt Pakebusch Antwerpenist naise päranduse sissenõudmiseks voli-
tuse, mida Tallinna raad 4. novembril ka aktsepteeris.³⁹ Sellest tohib
järeldata, et Josyne pärijad ja võib-olla ka tema jõukuse allikad asusid
Antwerpenis.

Muidugi leidis ka vaesemaid leski. Bruen Linthorni⁴⁰ 1542. aastal
surnud lese Margarete varast tähendati üles 30 Riia marka 12 killingit
kullas ning 100 marka kullas ja hõbedas,⁴¹ mis vastas siiski mõnekümne
kuldmüнди väärtusele. Bockhel Bercki lesel oli 1534. aastal seitse Prantsuse
kuldkrooni ja üks kuldlõvi,⁴² kellegi Duckeri lesel 1539. aastal poolteist
angelotti, kaks Ungari kuldnat, üks Reini kulden ja kolm Emdeni kuld-
nat.⁴³ Kingsepp Jacobi naine Cerstin evis 1544. aastal viit krusaati,⁴⁴
1546. aastal surnud tiseri Catherine kukrust leiti kuus krusaati.⁴⁵

Koguni raehärra Heise Patineri⁴⁶ vanal teenijannal Cristinel oli
1539. aastaks kokku hoitud üks Gelderni, üks Emdeni, üks Horni kulden,
üks topelt keisrikulden ja pool tukatit (vt illustratsioon 1).⁴⁷ Suurgildi
kaupmehe Hans Kniperi⁴⁸ toatüdruku Maey pärandist kirjutati 1531.
aastal üles kümme Ungari, kaks Emdeni ja kuus Horni kuldnat.⁴⁹

Tallinlaste kõrval omasid kuldmünte mõistagi ka linna külalised.
Rotger Wetzelit sai juba mainitud. 1524. aastal kirjutati Tallinnas üles
Joachim Vereggeni raha, umbes 20 kilogrammi hõbemüntide kõrval
ka 106 arvatavasti Reini kuldnat,⁵⁰ mis olid hoiul Suurgildi oldermanni
Bartelt Bomhouweri juures.⁵¹ Rootsi väepealik Joachim Vereggen oli
koos Erik Flemingiga seisnud Gustav Vasa teenistuses ja laenanud
Tallinna kaupmehelt Karsten Koningilt⁵² 480 kuldnat rüütlite palka-
miseks Soome, kuid 1526. aastaks oli võla tagastamine juba kolm aastat

38 I. Jürjo. „... sest ämmaemandad pole linna heaks vähem vajalikud kui kaplan ...“, 23. Seal ära
toodud Josyne sularaha – üle 15 000 Riia marga – on siiski enam kui suurusjärgu võrra üle
paisutatud.

39 T. Derrik. Das Brüderbuch, 67, 145.

40 Sai kodanikuks juba 1484. aastal (Tallinna kodanikkuderaamat, 34).

41 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae2, fol. 50r.

42 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae1, fol. 50r.

43 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 238v.

44 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae2, fol. 70v.

45 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae2, fol. 85r.

46 Tema kohta vt: T. Derrik, Das Brüderbuch, 150–152.

47 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 267r.

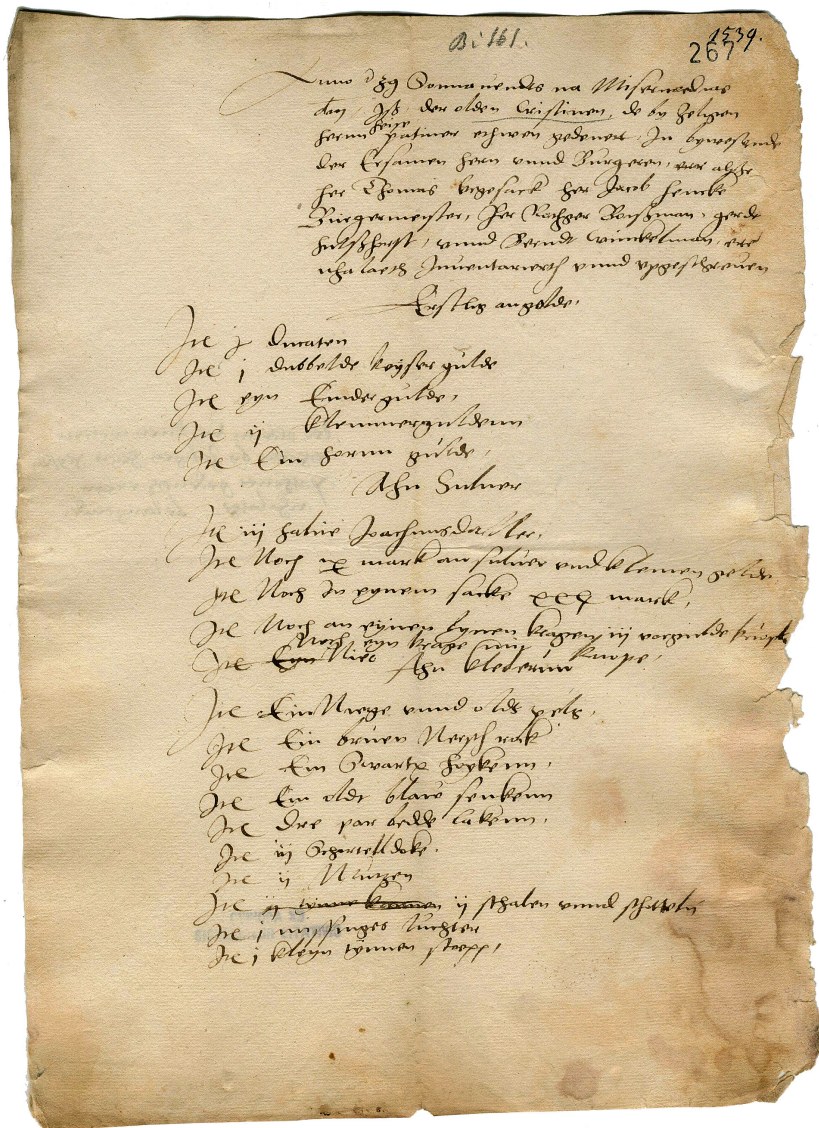
48 Tema kohta vt: T. Derrik, Das Brüderbuch, 287–288.

49 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 162v.

50 Allikas märgitakse kuldnaid ilma mingi selgitava lisata. Tavaliselt on niisugustel juhtudel
silmas peetud Reini kuldnaid.

51 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 39v. Bartelt Bomhouwer oli Suurgildi oldermann 1524–1527,
tema kohta vt: T. Derrik. Das Brüderbuch, 255–256.

52 Suurgildis alates 1524 (T. Derrik. Das Brüderbuch, 406).

Illustratsioon 1. Toatüdruk Cristine varaloend, 1539. TLA, TLA, f. 230, n. 1, s. Btt, fol. 267r

veninud.⁵³ Nüüd oli Vereggen surnud ja Tallinna raad palus kuningat, et Karsten Koning oma raha tagasi saaks. Nähtavasti ei olnud üles kirjutatud summad üldse väepealiku enda omand, vaid sõjameeste palkamiseks mõeldud kassa.

53 TLA, f. 230, n. 1, s. Aa14, nr 317; Regesten aus zwei Missivbüchern des XVI: Jahrhunderts im Revaler Stadt-Archiv. Bearb. von G. von Hansen. – Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Curlands, III. Folge, IV. Band. Franz Kluge, Reval, 1895, nr 317; Finlands medeltidsurkunder. Samlade och i tryck utgifna af Finlands Statsarkiv genom Reinhold Hausen, Band I. Finlands Statsarkiv, Helsingfors, 1910, nr 6338.

Ka 1532. aastal Tallinnas surnud Harmen Hoppenacke paistab olevat tulnud võõrsilt, sest Tallinna kodanike seas pole teda märgitud. Küll aga tegutses Hoppenackede suguvõsa samal ajal ja hiljemgi Wismaris ning 1500. aastal surnud Johann Hoppenacke oli koguni Wismari rae-härra ja bürgermeister.⁵⁴ Tõenäoliselt oli ka meie Harmen Wismarist pärit kaupmees, kelle vara hulgas märgiti üles 35 angelotti, 14 topeltkrusaati, seitse Ungari kuldnat, kaks keisrikuldnat, üks Wilhelmi kulden, kolm Andrease kuldnat, viis Reini kuldnat, kaks Philippi kuldnat, üks kuldlõvi ja üks flaami kuldmünt, kaks Martini kuldnat, üks koerakulden, üks Jülichi kulden, üks Horni kulden ja 63 Emdeni kuldnat, lisaks kolm kellegi pea kujutisega kuldmünti, mis võisid ehk olla pärit Itaaliast.⁵⁵

1531. aastal surnud Detmar Schragelt kirjutati üles 80 angelotti,⁵⁶ mis oli oma aja hinnalisemaid kuldmünte. Detmar Schrage ei olnud Tallinnas kodanikuvannet andnud. Tegemist on Hammi kodaniku ja preester Johann Heelti ema vennaga, kes asus Tallinnasse elama hiljemalt 1529. aastal.⁵⁷ Detmari pärandiloendi põhjal otsustades võis ta olla tegelenud väikest viisi kauplemisega: mehest jäi järele 120 pleegitamisele saadetud laia küünart kanepist lõuendit, talle olid võlgu käsitöölised ja ta ise oli võlgu kaupmeestele. Pool angelotti, üks Emdeni kulden ja üks Itaalia tukat märgiti üles ka 1529. aastal Tallinnas koolnud meremees Laurenczi vara seas.⁵⁸

Sama jõukus avaldub ka testamentides. Kadri-Rutt Hahn on seesuguse näitena toonud 1510. aasta paiku surnud kaupmehe Symon Kastelori (Castiliori) viimsele soovile lisatud loetelu, mida võib samuti käsitada pärandiloendina: laekasse jäi maha 97 Reini kuldnat, 16 Davidi kuldnat, 7 Gelderni, 96 Emdeni, kolm Ungari ja üks Lübecki kulden, üks lõviga kuldmünt (tõenäoliselt Hollandi *lion d'or*), üks Philippi kulden ja 182 Horni kuldnat, lisaks hõberaha.⁵⁹

Kulda ei omanud mitte ainult linlased. Võrdluseks olgu esitatud Rakvere foogtilt Gert Huynilt 1559. aastal konfiskeeritud vara hulgas⁶⁰ üles märgitud kuldmündid, mis asusid kokku kolmes kukrus: 12½ roosnooblit ja kolm poolest roosnooblit, 75½ henrikusnooblit, 104 angelotti, kaks portugaleserit, 8 selle veerandikku, 338 krusaati, 307 ristkuldnat, kaheksa vana kuldnat, üks paavst Juliuse (Julius II, 1503–1513) kulden,

54 F. Crull. Die Rathslinie der Stadt Wismar. – Hansische Geschichtsquellen, Bd. 2. Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, Halle, 1875, 78, 98, 100.

55 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae1, fol. 17r.

56 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 188v, 191v.

57 T. Derrik. Das Bruderbuch, 191.

58 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 133r, 137r.

59 K.-R. Hahn. Revaler Testamente, 105.

60 Need võeti talt ära karistuseks Rakvere linnuse loovutamise pärast, vt: J. Renner. Liivimaa kroonika 1556–1562. Tlk I. Leimus. Tänapäev, Tallinn, 2023, 96.

üks topeltreaal, 153 Reini kuldnat, kaks Emdeni kuldnat ja üks ordu-meistri kulden – kokku üle 1000 erineva kuldmündi.⁶¹ Rakvere foogt oli mõistagi üks ordu juhtfiguure, kuid ka Pirita kloostri kuulunud Purila mõisa valitsejast vend Hansust jäi 1560. aastal hõberaha kõrval järele neli krusaati ja 13 ristkuldnat.⁶²

Vähesed esitatud näited reedavad mõneti üllatavat tõika, et kuld oli Tallinna elanike seas laialt levinud. Samas sõltus inimese jõukus mõistagi eelkõige tema ühiskondlikust seisundist. Keskmiselt jäi Tallinna asukate käes olnud kuldmüntide koguarv mõne ja mõnekümne vahele, kuid selles osas esines ka silmatorkavaid erandeid. Ühtlasi tuleb meeles pidada, et kuldmündid ei olnud võrdväärised. Nende vahetuskurs Riia markades sõltus niihästi mündi kaalust kui ka selle kullasisaldusest, mis mõlemad võisid erinevatel rahasortidel suuresti erineda. Pealegi muutusid need ajas, üldjuhul kahanemise suunas. Osundades üht omaaegset kaupmeeste käsiraamatut: „Eespool kirjeldatud kuldnate väärtuse juures pead sa alati [kulla]sisaldust ja kujutist eriliselt tähele panema, sest müntide [kulla] sisaldus ja väärtus ei ole püsiv, vaid seda muudetakse, suurendatakse ja vähendatakse lõputult ajapikku ja vastavalt vürstide ja isandate suvale, kel selle muutmiseks, suurendamiseks ja vähendamiseks voli on.“⁶³

Liivmaal reguleerisid kuldmüntide väärtust maaisandate nimel avaldatud kursitabelid. Need koostati kas müntmeistrite ettepanekuile tuginedes või, ja ajapikku üha sagedamini, naabermaade vastavaid hinnanguid Riia markadesse ümber arvutades.⁶⁴ Teadaolevalt ainsa trükis ilmunud Liivimaa, ja nimelt Riia orduaegse kursitabeli avaldas 1553. aastal Lübecki kirjastaja Georg Richolff ühes kaupmeeste juhataseks välja antud käsiraamatus (*Rechenbuch*). Too trükis oli veel 18. sajandil Riia linnaraamatukogus talle, kuid on praeguseks kadunud. Ka puudub niisugune tiitel Richolffi teadaolevate trükiste seas.⁶⁵

Kursitabelite (vt lisa 2) põhjal otsustades liikus Liivmaal 16. sajandil üle poolesaja kuldmündisordi, millest suurem osa kajastub ka pärandites.

61 Quellen zur Geschichte des Untergangs livländischer Selbständigkeit: Aus dem schwedischen Reichsarchiv zu Stockholm hrsg. C. Schirren. Bd. 3. Franz Kluge, Reval, 1863, nr 338.

62 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae3, fol. 72v.

63 J. Köbel. Rechenbuch / Auff Linien vnd Ziffern. Mit einem Visir Büchlin / Klar vnd verstantlich fürgeben. Gerechnetbüchlin/ auff alle Wahr vnd Kauffmanschafft. Müntz / Gewicht / Elen vnnd Maß / viler Land vnd Stett verglichen. Christian Egenolff, Franckfort, 1544, fol. 18: *Bei dem werth der obgeschribnen guldenn müstu alweg [...] des gehalts vnnd gebrägs sonderlich acht haben, dieweil die müntz in keinem gehalt vnd werth bleiblich ist, Sonder vntentlich geändert, gemert vnd gemindert wirt, nach der zeit vnwillen der Fürsten vnd Herren, die solchs zu ändern, zu meren, vnd mindern, gewalt haben.*

64 I. Leimus. Das Münzwesen Livlands im 16. Jahrhundert (1515–1581/94). (Stockholm Studies in Numismatics, 1.) Stockholm Numismatic Institute, Stockholm University, Stockholm, 1995, 63–64.

65 Kaspar Kolk, e-kiri autorile 27.09.2023.

Üldiselt jäi nende valik vaadeldaval ajal enam-vähem muutumatuks. Raskematest kuldmüntidest nimetatakse Inglise noobleid ja angelotte, krusaate, alates 1525. aastast ka portugalesereid, keskmistest ja kergematest Prantsuse kroone, Ungari tukateid, Reini kuldnaid, riskuldnaid (Portugali *cruzado*'sid) ja mitmesuguseid väheväärtuslikke Madalmaade (Emdeni, Davidi, Horni, Philippi ja keisri) kuldnaid.

Alles Liivimaa sõja aastail ilmub tabelleisse uusi mündinimetusi. Nendest püsivamalt esinevad alates 1558. aastast nn reaalid. 1566. aastal on märgitud esimest korda milreese. Muid välismaiseid mündisorte kohtab vaid puhuti. Küll tulevad nende kõrvale kodumaised sõjaaegsed kuldnad, mida lasid Riias ja Tallinnas lüüa ordumeistrid Wilhelm Fürstenberg ja Gotthard Kettler ning vähesel hulgal koguni peapiiskop Wilhelm von Brandenburg.⁶⁶ Need vermiti häda sunnil palgasõdurite tasustamiseks ja neile kehtestati müntide siseväärtusest ligi kaks korda kõrgem sundkurs. Paraku puudus sõjaseisukorras Liivimaal selle tagamiseks vajalik sunniaparaat ja varsti tuli kuldnad alla hinnata, vastavaks oma tegelikule väärtusele.⁶⁷

Varasematest Liivimaa kuldmüntidest on teateid vähe. Tallinna müntmeister Arnt Koningki pärandiloendis 1526. aastast on kirjas *olden pennigk vp des hern meisters stempel*,⁶⁸ mis saab olla ainult Riias 1525. aastal ordumeister Plettenbergi auks erakorraliselt vermitud ja 12 tukatiga samas kaalus kullast kinkemünt.⁶⁹ Selle mündi ülejäänud teadaolevad eksemplarid on 10 tukati kaalus, vermitud roostes templitega või koguni valatud ning enamasti varustatud lisamärkide ja kannaga. Kõige järgi otsustades valmistati need valdavalt hiljem, tõenäoliselt alates 1535. aastast. Hiljem on neid oma kroonikas meenutanud ka Balthasar Russow.⁷⁰ Krooniku sõnul olnud tegemist portugaleseritega ja need olnud Liivimaal üpris tavalised, kuid ei kursitabelid ega pärandiloendid tema sõnu ei kinnita. Võimalik, et mündi hilisemad eksemplarid olid mõeldud pigem kaelahteks või autasuks.⁷¹

66 G. Haljak. Livonian Coins, XIII–XVIII Century, Part I: Feudal States. Livonian Coins from XIII–XVI Century; Haljak Coin Auction, Tallinn, 2010, nr 177–180, 373, 812.

67 I. Leimus. Das Münzwesen Livlands, 34–35.

68 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 66r–68v.

69 Berlin, Staatliche Museen, Münzkabinett, Objekt-Nr. 18201940.

70 Nye Lyfflendsche Chronica, Vam anfanck des Christendoems in Lyfflandt beth up disses Jar Christi 1578. Darin sonderlick Wat sick twisschen dem Muscowiter unde Lyfflendern de negesten twintich Jar her aneinander thoetragen: Trüwlich beschreven ist durch Balthasar Russowen Reualiensem. Augustinus Ferber, Rostock, 1578, fol. 56; B. Russow. Liivimaa provintsi kroonika. Tlk ja komm. J. Kivimäe. Tänapäev, Tallinn, 2022, 95.

71 I. Leimus. Medieval Livonian Gold Coins – Additional Data. – Numizmatikos rinkiniai: istorinės Lietuvos ir su ja susijusių šalių paveldas: Mokslo straipsnių rinkinys. (Lietuvos nacionalinio muziejaus biblioteka, 24.) Lietuvos nacionalinis muziejus, Vilnius, 2015, 197–204, siin 197–198.

Lisaks kohtab 1534. aastal surnud Peter Voeszist maha jäänud raha hulgas münti nimega Riia krusaat (*rigesch krusate*).⁷² Liivimaa allikates krusaadi nime kandvate kuldmüntide suhteliselt kõrgest kursist lähtudes (vt lisa 1 ja 2) võib siinkohal kõne alla tulla ordumeister Plettenbergi 1528. aastal Riias vermitud kuldmünt, mis kaalub ligi 7 grammi⁷³ ja millel on kujutatud kilbile toetuvat ordumeistri büsti.⁷⁴

Kui nüüd jälgida erinevate kuldmüntide esinemust tallinlaste pärandiloendites, siis ülekaalukalt kõige enam kirjutati üles Horni kuldnaid, mida on registreeritud ligi 1800 (umbkaudne arv tuleneb asjaolust, et ühel korral on nende hulk antud summaarselt koos Emdeni kuldnatega⁷⁵). Neile järgnevad Emdeni kuldnad umbes 750 ja Reini kuldnad ligi 700 eksemplariga. Sageli on pärandi seas krusaate, tervelt 374 tükki. Levinud olid ka angelotid (316,5 münti), Ungari tukatid (236) ja Gelderni kuldnad (187). Küllaltki palju hoiti ristkuldnaid (96) ning Liivimaa sõja alguses vermitud kodumaiseid meistrikuldnaid (72). Prantsuse kroone oli juba vähem (43 münti), samas suurusjärgus leidub ka mitmesuguseid odavaid Madalmaade kuldnaid.

Seega on umbes 500 Tallinna pärandiloendites registreeritud kuldmündi seas valdavalt ülekaalukad madalama väärtusega mündisordid, mis pärinevad peamiselt Madalmaadest ja vähemal määral Saksamaalt. Suurematest ja hinnalisematest kuldrahadest on konkurentsituult levinuimad krusaadid ja Inglise angelotid. Portugalesereid tallinlaste käes ei liikunud. 1560. aastal mainitakse küll mõnel juhul portugaleseri veerandikke,⁷⁶ kuid et niisuguseid münte tegelikult ei vermitud, siis on ilmselt tegemist Hamburgis Portugali müntide eeskujul valmistatud 2½-tukatilistega (10 tukatit võrdus portugaleseriga).

Võrreldes kirjalikest allikatest ilmnevat kullarohkust arheoloogilise ainesega, avaneb kardinaalselt erinev pilt. Tallinnast on ühtekokku leitud vaid kolm keskaegset kuldmünti: kaks Jean de Hornes'i (1484–1505) Liège'i kuldnat (Horni kuldnat) – üks Jahu tänava keskaegselt prügi-mäelt⁷⁷ ja teine linnahalli alt kaldaveest⁷⁸ – ning üks Arnold van Egmondi (1423–1473) Gelderni kulden linnateatri krundilt.⁷⁹

72 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 202v.

73 Ю. Л. Дюков, В. А. Калинин, Е. В. Лепехина. Якоб Рейхель: Медальер – коллекционер – ученый 1780–1836: Каталог выставки. Государственный Эрмитаж, Санкт-Петербург, 2003, 155, nr 187.

74 G. Haljak. Livonian Coins, nr 244.

75 Mattis van Lange pärandvara hulgas, TLA, f. 230, n. 1, s. Ae1, fol. 43r.

76 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 41r; s. Ae3, fol. 80v, 85v.

77 Tallinna Ülikooli arheoloogia teaduskogu, AI 7909:9007; I. Leimus, A. Tvauri. Coins and Tokens from a 15th-century Landfill in the Kalamaja Suburb of Tallinn. – Estonian Journal of Archaeology, 2021, 25, 2, 140–159, siin 150–151.

78 Eesti Ajaloomuuseum, AM 38761.

79 Tallinna Ülikooli arheoloogia teaduskogu, AI 8553:1682.

Ka mujalt Eesti linnalistest keskustest on avastatud vaid üksikuid kuldmünte. Juba 1860. aastal leiti Haapsalu lossi ringmüüri lähedalt Gotthard Kettleri Riias vermitud topeltkulden, mille kohalik kaupmees Alexander Jürgens (1833–1875) samal aastal kinkis Eestimaa Kirjandusühingule.⁸⁰ Münt on Eesti Ajaloomuuseumis talle seniajani (illustratsioon 2).⁸¹ Kui Tartus hakati 1860. aastal rajama ülikooli kirikut, tuli Jakobi tänava kaevetöödel välja hulk eri sajandite münte, nende hulgas Gelderni hertsogi Karl van Egmondi (1492–1538) kulden ja ordumeister Gotthard Kettleri topeltkulden.⁸² Hiljuti leiti Tartu linnamüüri ees paiknenud Jakobi kalmistult pärast 1517. aastat kaotatud rahakott, milles oli Liivimaa kuue veeringu kõrval üks alates 1491. aastast vermitud Emdeni kulden.⁸³ Et Jakobi kalmistule maeti üldjuhul vaesemaid elanikke, siis kinnitab leitud rahakott juba pärandiloenditest ilmnenud tõika, et kuldmünte ei olnud ainuüksi linna ülemkihi käes. Vähemalt kaks kesk-aegset kuldmünti, millest ühe oli lasknud Frankfurdis vermida kuningas Albrecht II (1438–1439), teise Utrechti piiskop David (1456–1496), tulid päevavalgele Rakverest.⁸⁴ Paide linnusest kaevati 1987. aastal välja Münsterberg-Oelsi hertsogi Johanni 1556. aastal Reichensteinis vermitud tukatipoolik.⁸⁵ Viljandist leiti 1970. aastail aiatööde käigus Horni kulden (illustratsioon 3).⁸⁶ Linnalist tüüpi keskusega võiks seostada ka 1997. aastal Põltsamaa lähedal kartulivaos paljandunud Casale krahvi Guglielmo II (1494–1518) *scudo d'oro*'t.⁸⁷

Eesti maapiirkondadest keskaegsete kuldmüntide leide teada pole, kui selleks mitte pidada Ruhnu saarelt leitud 1530. aastate aaret, kuhu hõbedast peenraha kõrval kuulusid 15.–16. sajandi vahetusel vermitud Horni kulden ja Antwerpenis ajavahemikus 1521–1555 löödud Karl V kuldmünt.⁸⁸ Sama tuleb tõdeda Läti kohta. Selles suhtes erineb meie olukord Soomest, kust on mõned üksikud maalt leitud kuldmündid

80 Revalsche Zeitung, 06.10.1860, 6. Täna isiku tuvastamise eest dr Kalev Jaagot.

81 Eesti ajaloomuuseum, AM 1:365.

82 H. E. Hartmann. Das Vaterländische Museum zu Dorpat oder die Sammlungen der gelehrten estnischen Gesellschaft und des Central-Museum vaterländischer Altertümer der Kaiserlichen Universität zu Dorpat. – Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat, Bd. VI, Heft 3–4. Heinrich Laakmann, Dorpat, 175.

83 M. Kiudsoo. Keskaja aarded Eestist: Maapõu kui hoiupank. AS Äripäev, Tallinn, 2023, 22.

84 I. Leimus, M. Kiudsoo, G. Haljak. Sestertsist sendini, 178.

85 K. Altoa, T. Aus, K. Lange, J. Tamm. Über Untersuchungen der Burgen in Rakvere, Paide und Narva. – ENSV TA toimetised, 1988, 37, 4, 390–396, siin 394.

86 M. Kiudsoo määrang (Keskaja aarded, 22: Bamberg, 14. sajand) põhineb muuseumi kartoteegi vääral sissekandel.

87 I. Leimuse määrang – Montfort, Wilhelm IX (1493–1518) (Kuld kartulivaost. – Idatee, 1997, 3, 41) – vajas uuema kirjanduse valgusel täpsustamist, vt: A. L. Friedberg, I. S. Friedberg, R. Friedberg. Gold Coins of The World: From Ancient Times to the Present: An Illustrated Standard Catalog with Valuations. 9th ed. The Coin and Currency Institute, Inc., Clifton, NJ, 2017, 546, nr 168.

88 M. Kiudsoo. Keskaja aarded, 159–160.

Illustratsioon 2. Haapsalust leitud Gotthard Kettleri topeltkulden. Eesti Ajaloomuuseum, AM 1:365.
Foto: Ivar Leimus

Illustratsioon 3. Viljandist leitud Horni kulden. Viljandimaa Muuseum, VM 10038/N 3198.
Foto: Herki Helves

teada.⁸⁹ Süüdi on siin keskaegse Liivimaa seadusandlus, mis keelas maa-
rahvale kullas tasuda. Nimelt tuli kuldmüntide paljususe ja eriilmelisuse
juures rohkesti ette talupoegade petmist, mida nõnda püüti ära hoida.⁹⁰

89 Soomest on leitud seitse keskaegset kuldmünti, neist kaks Turust ja selle lähedalt, üks Kuusisto linnusest, üks laevavrakist, muud maakohtadest: T. Talvio. Kultarahat Suomen löydöissä. – Tutkimusta ja keräilyä: Suomen Numismaattinen Yhdistys 1914–2014 (Suomen Numismaattisen Yhdistyksen julkaisuja, 7), 94–104; F. Ehrnsten. Pengar för gemene man? Det medeltida myntbruket i Finland. (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae, XXVI.) Helsingfors universitet, Helsingfors, 2019, 215.

90 Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch. Fortgesetzt von H. Hildebrand, Bd. 9: 1436–1443. Deubner, Riga, Moskau, 1889, nr 139; E. Nottbeck. Der Revalsche Gerichtsvogt und seine Protokolle von 1436 und 1437. – Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands, Bd. 3. Franz Kluge, Reval, 1887, 31–77, siin 60, nr 103; A. Молвыгин. Денежное обращение и монетное дело на территории Эстонии в XIII – первой половине XVI вв.: Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Таллин, 1967, 233, mrk 2. Käsikiri Eesti Ajaloomuuseumis.

Hoolimata sellest on ka väljakaevamistel registreeritud vähestel kuldmüntidel suur tõendiväärtus. Pärandiloendid üldjuhul ei reeda, kas nendes loetletud kuldraha kujutas endast liikumatuid sääste või kasutati seda ka igapäevaselt. Välja kaevatud mündid on ilmselgelt kaotatud ja tõendavad, et vähemalt mingil määral kanti neid kaasas ja tarvitati järelikult argielus. On iseloomulik, et leitud on vaid madalama väärtusega kuldmünste. Neid oli elanikel kõige rohkem ja järelikult läksid need ka kõige kergemini kaduma.

HÕBEMÜNDID

*Taalrid ja teised suurmündid*⁹¹

Taalreid hakati valmistama 15. sajandi lõpus, nende müntimine hoo-
gustus 16. sajandi teisel-kolmandal aastakümnel. Tallinna jõudsid uued
hõbedased suurmündid kiiresti. Esimest korda on kuldenkrossi (*Ein
sulueren penningk vam gulden*) märgitud 1525. aastal kelletki tundmatult
konfiskeeritud vara seas.⁹² Üks niisugune münt oli ka 1526. aastal surnud
müntmeistri Arnt Koningki pärandvara hulgas.⁹³ Ent 1530. aastast peale
kõneldakse allikais tavaliselt juba Joachimi taalrist (*Joachim daler, Jochim-
daler* jt nimekujud),⁹⁴ kusjuures mõnikord on nimetatud ka pooleseid.
1539. aastal surnud bürgermeister Jacob Richerdese pärandiloendis on
Püha Joakimi nimi rahaühiku eest kadunud,⁹⁵ kuid esineb mujal veel
1540. aastate algupoolel, asendudes sealtpeale lihtsalt taalriga.

1530. aastate lõpp – 1540. aastad oli pärandiloendite põhjal ühtlasi
aeg, mil taalrid hakkasid kuldmüntide rolli üle võtma. Seda tähelepanekut
kinnitavad ka muud allikad. 1548. aastal moodustasid kuldmündid
Tallinna kaupmehe Tonnis Smidti käibest umbes viiendikosa ostes ja
kuuendikosa müües. Ülejäänud äri käis juba taalrites.⁹⁶

Muudest suurtest hõbemüntidest ilmuvad Tallinna pärandiloen-
ditesse alates 1558. aastast reaali,⁹⁷ st 8 reaali väärt Hispaania peesod.

91 Suurmüntide (sks *grobe Münzen, Grossmünzen*) all peetakse silmas suure läbimõõdu, kaalu ja väärismetalli sisaldusega hõbemünste, mida valmistati kuldmüntide hõbedase ekvivalendina ja mis põhimõtteliselt erinesid madala hõbedasisaldusega ning oma väärtust pidevalt kaotavast peenrahast.

92 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 59r, 60r.

93 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 66r.

94 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 155r, 161r, 165v, 169r, 236r, 267r, 280r; Ae1, fol. 17r, 29v, 34v, 42r, 43r; Ae2, fol. 50r, 65v, 66v, 70v jne.

95 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 251, 253.

96 G. Mickwitz. Aus Revaler Handelsbüchern: Zur Technik des Ostseehandels in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts. (Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanorum Litterarum, IX:8.) Finska Vetenskaps-Societeten, Helsingfors, 1938, 89; I. Leimus. Das Münzwesen Livlands, 63.

97 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 391r; Ae3, fol. 40v, 47v.

Ainult korra, 1558. aastal, on märgitud Berndt Busi pärandi hulgas viit hõbedast karoluskuldnat.⁹⁸

Liivimaal vermiti taalreid vaid harukorral: ordumeister Wolter von Plettenbergile 1525. aastal Riias ja 1528. aastal Tallinnas, Hermann von Brüggeneile 1536. aastal Tallinnas ning piiskop Jodokus von der Reckele kahekordse kaaluga topelthaaler 1545. aastal Tartus. Kuid ordumeistrid Heinrich von Galen ja Wilhelm Fürstenberg lasid Riias müntida koguni korralisi taalreid.⁹⁹ Kõik need mündid on väga haruldased ja pärandiloendites ei kajastu. Mõnevõrra rohkem on tuntud Vene-Liivimaa sõja algusaastail sõjameeste palgarahaks löödud nn klipingud ehk klipid, ühepoolse verminguga ümmargused või neljakandilised hõbemündid.¹⁰⁰

Reaalidega kokku on taalreid nimetatud 66 isiku pärandi hulgas, kusjuures nende esinemissagedus kasvab 1540. aastatest. Isikuist, kellele oli surres kätte jäänud keskmisest rohkem taalreid, tuleb kõigepealt nimetada bürgermeister Jacob Richerdest, kellele 1539. aastal oli 106 ja pool taalrit.¹⁰¹ Ent nagu sai tõdetud kuldmüntide omamist vaadeldes, ei hoolinud bürgermeister eriti sularahast.

Temast oluliselt rohkem oli taalreid 1541. aastal surnud Hans vam Gravel – 65 tükki pluss 1000 Riia marka taalrites.¹⁰² Et taalri kurss oli tol ajal $3\frac{1}{3}$ marka,¹⁰³ tegi see kokku 365 taalrit. Jõukaid mehi oli teisigi. 1543. aastal lahkunud Berndt Fronel oli näiteks 140 taalrit,¹⁰⁴ 1550. aastal tähendati Lambert Hoppe varast üles 445,¹⁰⁵ 1550. aastal Hieronymus Hennelafi varast 265 taalrit,¹⁰⁶ 1559. aastal oli Laurens Bonhoffil 390 taalrit ja $26\frac{3}{4}$ reaali.¹⁰⁷ Ülekaalukalt oli sedasorti vara kõige enam aga 1558. aastal Berndt (Berendt) Buschil (Buszil) – 1176 taalrit ja 611 reaali (vt illustratsioon 4).¹⁰⁸

Tegemist on kaupmeestega, nii et taalrite olemasolu nende pärandvara seas pole üllatav. Samas ei kuulunud nad linna mõjukaimate sekka. Hans vam Gravest sai küll 1528. aastal Suurgildi liige,¹⁰⁹ kuid ta näib olevat toimetanud pigem teiste kaupmeese kapitaliga. 1543. aastal on Lübecki kodanikud Eggert Godinck ja Arnt Gisebrecht volitanud

98 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae3, fol. 40v.

99 I. Leimus, M. Kiudsoo, G. Haljak. Sestertsist sendini, 65–66.

100 I. Leimus. Das Münzwesen Livlands, 35–38; I. Leimus, M. Kiudsoo, G. Haljak. Sestertsist sendini, 66–67.

101 TLA, f. 230, n. 1, s. Bti, fol. 251r, 252r, 254r.

102 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae2, fol. 29r, 30r.

103 I. Leimus. Das Münzwesen Livlands, 24.

104 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae2, fol. 66v.

105 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae2, fol. 177.

106 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae2, fol. 185v.

107 TLA, f. 230, n. 1, s. Bti, fol. 404.

108 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae3, fol. 40v.

109 Öigemini Suurgildi lauagildi liige, vt: T. Derrik. Das Bruderbuch, 407.

1537. aastast Suurgildis,¹¹¹ kuid tema suhteliselt napp pärandvara (v.a sularaha) erilisest ärialasest edukusest ei kõnele.

Berndt Frone, Lambert Hoppe ja Hieronymus Hennelaf pole Tallinnas kodanikuvannet andnud. Lambert Hoppe pärand kirjutati üles Tonnies Wibbekingi majas,¹¹² mis tähendab, et tegemist ei olnud Tallinna asuka, vaid sissesõitnud kaupmehega. Nagu selgub tema pärandivolitusest, oligi mees pärit Osnabrückist.¹¹³ Hieronymus Hennelaf oli samuti kaupmees, kellest jäi maha arvestatav kogus kangaid, aga ka muud pudukaupa.¹¹⁴ Nähtavasti oli ta suguluses Hans Hennelafiga, Suurgildi liikmega 1509. aastast,¹¹⁵ kuid tema täpsem päritolu on selgusetu. Berndt Frone kohta pole teada muud, kui et ilmselt on tegemist välismaalt tulnud kaupmehega. Tallinna kodaniku Hans Kesebringi keldris oli varjul kümme lasti (u 20 tonni) talle kuulunud soola.¹¹⁶

Berndt Busch sai Tallinna kodanikuks 1550. aastal.¹¹⁷ Temast jäi maha arvestatav hulk sularaha ja majakraami.¹¹⁸ Tegemist näib olevat suhteliselt eduka kaupmehega, sest pärandvara seas märgitakse ka arve- raamatuid, võlakirju jms. Berndti õde elas tol ajal Lübeckis, aga kaup- mehel oli kaudseid perekondlikke sidemeid ka Rootsi kõrgkihis. Nimelt oli Linköpingi piiskop Erik Falck Berndti venna Bertolti (Bartelti)¹¹⁹ poja Theodorichi eestkostjaks, sest oli abielus poisi ema õega. Mõlemad, niihästi Berndti õde kui ka tema vennapoeg olid Berndti seaduslikud pärijad (*successores bonorum*), kuid õde pidas ennast kraadi võrra lähemaks sugulaseks ja tahtis poisi varast ilma jätta. Erik Falck omakorda oli heades suhetes Gustav Vasaga, mistõttu poisi huvides sekkus Tallinna pärandivaidlusse koguni Rootsi kuningas.¹²⁰

Linnaelanike madalama kihistuse suunas edasi liikudes väheneb nende käes olnud taalrite arv drastiliselt. Eespool mainitud kõrtsmik Hinrich Stockil oli vaid üks taaler,¹²¹ Heise Patineri vanal teenijannal Cristinel kolm pooltaalrit,¹²² kingsepp Jacobi naisel Cerstinil kuus taal-

111 T. Derrik. Das Bruderbuch, 411.

112 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae2, fol. 176v.

113 TLA, f. 230, n. 1–I, s. 1117.

114 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae2, fol. 185v.

115 T. Derrik. Das Bruderbuch, 401.

116 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae2, fol. 67r.

117 Tallinna kodanikkuderaamat, 65.

118 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae3, fol. 40v–41v.

119 Tallinna kodanik 1552, elas veel 1561, Tallinna kodanikkuderaamat, 66, 78.

120 G. v. Hansen, Publikation aus dem Revaler Rathesarchiv. – Beiträge zur Kunde Ehst- Liv- und Kurlands, Bd. 3. Franz Kluge, Reval, 113–176, siin 128–129.

121 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 165v.

122 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 267r.

rit,¹²³ Bruen Linthorni lesel Margaretel kaks pooltaalrit,¹²⁴ Johan Howeri teenril Symonil kolm taalrit ja 4½ reaali¹²⁵ jne.

Pärandiloendite andmeil oli tallinlaste käes aastail 1525–1560 ühtekokku vähemalt 3900 taalrit (ümmargune arv tuleneb tõigast, et mõnikord pole taalrite hulka mingi rahasumma raamides täpsustatud). Märkimisväärset hulgal oli neid Tallinna kaupmeestel ja nende välismaistel kompanjonidel. Samas ei saa seda täheldada kaugeltki mitte kõikide kaupmeeste puhul. Üldiselt jagunesid taalrid Tallinna elanikkonna eri kihtide vahel umbes samamoodi nagu kuldmündidki: neid võis olla peaaegu igäühel, kuid summa suurus sõltus mõistagi omaniku jõukusest.

Ka kohalikud klipingud levisid Tallinnas laialt. Ainuüksi aastail 1559–1560 on neid pärandiloendites märgitud 11 korral.¹²⁶ Kõige rohkem oli klipinguid 1560. aastal Rotger Tortmanil – 356 marga eest, lisaks veel üks. Et aga nende kurss kõikus tol aastal tugevasti – 5½ margast 11 margani,¹²⁷ siis pole müntide täpset hulka võimalik välja arvutada.

Tallinna arheoloogilisse pärandisse taalrid mingit jälge jätnud ei ole. Ka Eesti keskaegsetes maaleidudes neid ei kohta, kui mitte arvestada üht Mansfeldi taalrit Vana-Otepää aardes, mille noorim münt pärineb küll 1557. aastast, kuid mis ülima tõenäosusega oli peidetud juba Vene-Liivimaa sõja algusaastail.¹²⁸ Kaks Karl V pooltaalrit leidis Gustav Mattolt 1930. aastatel saadud aardes (*tpq* 1556).¹²⁹ Lätist pole teada sedagi. Küll aga leidub Vene-Liivimaa sõja alguse aaretes üksikuid ordumeistrite „hädaklipesid“.¹³⁰ Samas – väga vähe on Tallinnast leitud ka tavalist igapäevast peenraha (penne, killingeid, veeringuid),¹³¹ mida ometi valmistati miljoneid.¹³²

Muu välismaine hõberaha

Peale kuldmüntide ja suurte hõbemüntide on tallinlaste 15.–16. sajandi pärandiloendites üles tähendatud ka muud välismaist raha. Varaseimad

123 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae2, fol. 70v.

124 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae2, fol. 50r.

125 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae3, fol. 71r.

126 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae3, fol. 55v, 59v, 60r, 69r, 71r, 73r, 86r; Bt1, fol. 411r–411r.

127 I. Leimus. Das Münzwesen Livlands, 37.

128 A. Молвыгин. Денежное обращение, 402–405; I. Leimus, M. Kiudsoo, G. Haljak. Sestertsist sendini, 176.

129 A. Молвыгин. Денежное обращение, 392–394. *Tpq* – terminus post quem – enne seda aastat polnud võimalik aaret peita, aarde noorima münti veremimisaasta.

130 Nt A. Молвыгин. Денежное обращение, 425 (Kabala (Pilistvere II) aare, *tpq* 1559); K. Ducmane, A. Ozoliņa. Latvija Eiropā: Monētu depoziiti 1.–20. gadsimtā. (Latvijas Nacionālā Vēstures Muzeja Raksti, 16.) Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, Rīga, 2009, nr 109 (Peetri kiriku aare, *tpq* 1558).

131 I. Leimus, A. Tvauri. Coins and Tokens from a 15th-century Landfill, 140–159.

132 Nt I. Leimus. Das Münzwesen Livlands, 95, tab. F.

niisugused teated kuuluvad 1423. aastasse, kui Visby päritolu kaupmehest Rotger Wetzelist jäi lisaks kuldmüntidele järele mitmesugust hõberaha.¹³³ Kõige enam väärivad märkimist neli ja pool Novgorodi hõbegrivnat (*stucke nauworschesz siluersz*), mis kujutasid endast pulgakujulist hõbedakangi keskmise kaaluga 197 grammi. Selle kõrval kirjutati üles ka üks nähtavasti läänepoolne puhastatud hõbedast kang (*1 stucke brandesz siluersz*), mis võis olla valatud Riias.¹³⁴ Need on ainsad teated hõbedakangidest Tallinna pärandiloendites.

Isand Rotgerile kuulunud müntidest pälvivad erilist tähelepanu neli Vene hõbemünti dengat. Venemaa osastisriikides taastati müntimine pärast pikemat vaheaega 14. sajandi lõpus – 15. sajandi alguses. Hansa Liiduga tihedates kaubandussidemetes olnud Novgorodis võttis see peaaegu kõige rohkem aega, sest veel 1410. aastal olid seal (nagu ka Pihkvas) ametlikult rahaks kuulutatud Liivimaa mündid. Kuid nende kiire halvenemine ning sinne müntimise katkestamine 1420. aastal sundisid novgorodlasi juba samal, 1420. aastal (Pihkvas mõni aasta hiljem) alustama heast hõbedast dengade vermimist.¹³⁵ Nagu Rotger Wetzeli varaloend näitab, jõudsid Novgorodi uued mündid kiiresti ka Tallinna.

Vene dengasid, siinses kõnepruugis denninguid, esineb varaloendites ka hiljem: 1518., 1527., 1530., 1531, 1532., 1543., 1545., 1547., 1548., 1549., 1557., 1558., 1559. ja 1560. aastal.¹³⁶ Suurim pärandiloendites märgitud summa dengasid, tervelt 45 marka ehk parajasti kehtinud kursi järgi 4½ rubla (450 münti) oli Hans Steineckeri käes 1558. aastal.¹³⁷ Üldiselt kõikus Vene müntide hulk erakätes ühe ja 36½ denga vahel.

Lisaks on Rotger Wetzeli vara hulgas märgitud krosse, mille all tuleb ilmselt mõista tol ajal Euroopas laialt levinud Praha krosse. Praha krossid jõudsid ka Läänemere äärde, eriti arvukalt Leetu,¹³⁸ kuid Lätis on neid avastatud vaid seitse eksemplari.¹³⁹ Eestist pole seni teada mitte

133 TLA, f. 230, n. 1, s. Вт1, fol. 11.

134 Hõbedakangidest Liivimaa allikates vt: И. Леймус. Гривна серебра (stucke sulvers) в ливонских источниках до начала XVI в. – Российский рубль: 700 лет истории. Материалы Международной научной конференции, Великий Новгород, 25–27 апреля 2016 г. Новгородский музей-заповедник, Великий Новгород, 2017, 36–39. Liivimaa hõbedakangide kohta vt: T. Berga. Silver Bars and Trade in the Towns of Livonia (13th–14th Century). – Everyday life in a Hanseatic town, 7–23.

135 Asjassepuutuv historiograafia on väga lai. Olgu siinkohal osutatud vaid Eesti numismaatiku Arkadi Molvõgini olulisele artiklile: А. Молвыгин. Номиналы мелких монет Ливонии с середины XIII до второй половины XVI вв. и некоторые вопросы денежного дела Новгорода и Пскова. – Eesti NSV Teaduste Akadeemia toimetised, Ühiskonnateaduste seeria, 1963, 4, 379–389, siin 383–384.

136 TLA, f. 230, n. 1, s. Вт1, fol. 23r, 84r, 85r, 155r, 165v, 184r, 185r, 353v, 412r; Ae2, fol. 59v, 65v, 77v, 97v, 102r; Ae3, fol. 35r, 47r, 60v, 61v, 86r.

137 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae3, fol. 47r.

138 D. Grimalauskaitė, E. Remecas. Money in Lithuania. National Museum of Lithuania, Vilnius, 2020, 127.

139 Т. Берга. Пражские гроши и монеты Великого княжества Литовского в археологических памятниках Латвии (14 – первая половина 16 века). – International

ühtegi Praha krossi leidu. Visbys käibis oma raha – kust isand Rotger need mündid siis hankis? Tõenäoliselt tuleb antud juhul, nii ootamatu kui see ka pole, kõne alla eeskätt Novgorod. Seal olid Praha krossid koos Liivimaa müntidega ametlikult käibel ja sealt on mõned krossid ka arheoloogiliselt leitud.¹⁴⁰ Kuid sama hästi võis hansakaupmees need kaasa tuua mõnelt läände tehtud kaubaretkelt. Veel mainitakse Rotgeri varaloendis kuut Kölni *witten*'it ja kolme Preisi killingit, s.o Saksa ordu kõrgmeistri Michael Kuchmeisteri või mõne tema eelkäija münti.

Ajaliselt järgmine varanimistu, mis võõraid münte sisaldab, kuulub linnakirjutaja Reynold Kornerile ja on koostatud 1507. aastal.¹⁴¹ Et mees tuli Lübeckist, siis pole üllatav, et ta tõi kaasa üle nelja Lübecki marga väärtuses sealseid killingeid. Mõnevõrra ootamatu on 10½ Taani killingit ja nelja sterlingi märkimine Reynoldi raha seas.

Tihedamalt esineb võõraid münte tallinlaste varaloendites 1520.–1530. aastail. 1523. aastaks oli müntimine Tallinnas hõbeda kallinemise ja müntmeistrite lahkumise tõttu katkenud. Teistes Liivimaa keskustes polnud olukord oluliselt parem ja maal hakkas tunda andma peenraha-puudus.¹⁴² Võõraste müntide sissevool oli seega paratamatu. Ja ehkki ulatuslikum müntimine läks Liivimaal jälle lahti 1530. aastate alguses, jäi võõras raha veel mõneks ajaks ringlema.

Kõige sagedamini on kirjalikud allikad registreerinud Rootsi münte. 1524. aastal oli väepealik Joachim Vereggenil Rootsi vanu gammelortkeneid (ka *gammelorten*, *gammelorken*) 13 kuldna väärtuses ehk seitse marknaela (ligi 3 kg).¹⁴³ Vaimulik Leinardi vara hulgas tähendati 1525. aastal üles üheksa uut topelt-*fyrk*'i ning viis nn gammelortkenit.¹⁴⁴ Müntmeister Arnt Koningkil oli 1526. aastal 42 blamuserit.¹⁴⁵ Kaalusulane Bernt jättis 1527. aastal endast järele viis gammelortkenit, seitse topelt-*fyrk*'i, kaks kas Taanis või Rootsis vermitud klipet ja kaks blamuserit.¹⁴⁶ Samal aastal surnud eestlasest paadimehel oli üheksa blamuserit.¹⁴⁷

Rohkem oli Rootsi münte laevamees Allertil, kes suri millalgi 1520. aastate teisel poolel: gammelortkeneid oli tal tervelt 27 marga väärtuses

Numismatics Conference: Marking the 150th Anniversary of the National Museum of Lithuania, Vilnius, 2006. Lietuvos Nacionalinis Muziejus, Vilnius, 2010, 293–296.

140 К. В. Горлов, П. Г. Гайдук, Н. В. Григорьева. Находки пражских грошей в Поволжье. – Новгород и новгородская земля: Материалы XXXII научной конференции, посвященной памяти Н. Н. Гринева. Великий Новгород, 23–25 января 2018 г. (История и археология, 23.) Новгородский музей-заповедник, Великий Новгород, 2019, 283–290.

141 TLA, f. 230, n. 1, s. Bti, fol. 16r–16v; LECUB II.3, nr 178.

142 I. Leimus, M. Kiudsoo, G. Haljak. Sestertsist sendini, 60.

143 TLA, f. 230, n. 1, s. Bti, fol. 39v.

144 TLA, f. 230, n. 1, s. Bti, fol. 41v, 42v.

145 TLA, f. 230, n. 1, s. Bti, fol. 66r, 68v.

146 TLA, f. 230, n. 1, s. Bti, fol. 84v.

147 TLA, f. 230, n. 1, s. Bti, fol. 109r.

ja veel 26 tükki, *fyrk'*e 43 marga eest ning lisaks 52 blamuserit (*flamuser*).¹⁴⁸ Ka 1531. aastal surnud kõrtsmik Hinrick Stockist jäi järele kuus gammelortkenit.¹⁴⁹ Koguni 43 marga väärtuses *fyrk'*e pandi 1533. aastal kirja Harmen Clawesi pärandist.¹⁵⁰ Samal aastal läks manalateele ka keegi Jost, kellel oli vanu kodumaiseid killingeid ja Rootsi *fyrk'*e kokku 8¼ marga väärtuses, lisaks kaks blamuserit.¹⁵¹ Järgmisel aastal on nimetatud Mattis van Lange vara hulgas nelja blamuserit.¹⁵² Vaid korra, vaimulik Leinardi pärandis 1525. aastal, on nimetatud müntide seas topelt-*fyrk'*e ehk teisisõnu öörtugeid.

Rootsi mündikataloogid ei tunne kummatigi ei gammelortkeneid ega blamusereid. Tõenäoliselt oli gammelortkenite näol tegemist Rootsi vanade, kuni 1512. aastani valmistatud öörtugitega, blamuserideks tuleb aga pidada Gustav Vasa 1520. aastate alguse ööre (vt lisa 2). Uuesti ja suuremal hulgal tuli Rootsi münte Tallinna 1540.–1550. aastatel. Need olid enamasti markmündid (2-, 1- ja ½-margased), mõnikord taalrid,¹⁵³ mida Liivimaal löödi harva, Tallinnas aga üldse mitte. Siis jõudsid need ka Tallinna asukate pärandiloenditesse. Kord on 1560. aastal juttu ka 2-öörimestest ehk veerandmargastest müntidest, mis Liivimaal võisid käibida veeringu asemel.¹⁵⁴ Kord on 1559. aastal taas mainitud ka gammelortkenit, mis aga sel ajal tähendas ilmselt Gustav Vasa madalaproovilist öörtugit.¹⁵⁵

Küllaltki sageli kohtab pärandiloendites Taani münte. Joachim Vereggenil üksi oli *hvid'*e 196 kuldna väärtuses ehk kaalult vähemalt 33 marknaela (üle 13 kg). Kuid tegemist oli arvatavasti Rootsi väepealiku rahakassaga, mitte isikliku varaga. Ent ka 1525. aastal lahkunud vaimulikul Leinardil leidis veeringu jagu *hvid'*e. Et oma suuruselt ja kaalult vastasid Taani *hvid'*id enam-vähem Liivimaa killingile, siis oli tal ilmselt üheksa Taani münti. Samal aastal surnud Marten Broderil oli neid umbes sama palju – tosinajagu.¹⁵⁶ 1530. aastal kirjutati Hinrick Dutsche pärandist muu raha seas üles *1 stücke vam 4 witten*, mis peaks tähendama nelja Taani *hvid'*i väärt *skilling'*it.¹⁵⁷

148 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt6, fol. 297r.

149 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 165v.

150 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae1, fol. 29v.

151 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae1, fol. 33r.

152 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae1, fol. 43r.

153 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae2, fol. 75r, 98v, 110r, 112v, 115v, 127v, 149v, 155v; Ae3, fol. 2r, 22v, 35v, 61v, 75v, 83r; Bt1, fol. 412r.

154 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae3, fol. 87r.

155 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae3, fol. 61v.

156 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 47r, 62r.

157 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 155r.

Sama aja paiku või pisut varem surnud meremehel Allertil oli kukrus 19 Riia killingi jagu Taani *skilling*'eid ja *hvid*'e ning peale selle kaheksa marka, kaks killingit ja kaks nn blamuserit Taani rahas (*an dens-schem gelde – 8 mrk 8 sz 2 blamüsser*). Mis puutub Taani blamuserisse, siis Rootsi analoogia põhjal võiks neid samastada *skilling*'iga, kuid noid on Allerti vara hulgas samal real juba nimetatud. Seega jääb Taani blamuseri tuvastamine esialgu lahtiseks. Hiljem tuleb Taani münte pärandiloendites ette harva: 1542. aastal on märgitud üht Taani ½-taalrilist, 1549. aastal üht lähemalt määratlemata Taani rahatükki.¹⁵⁸

Skandinaavia müntide kõrval on pärandiloendites kõige sagedamini nimetatud Lübecki münte, mida on märgitud 1525., 1526., 1527., 1533., 1534., 1539., 1540., 1542., 1543., 1544., 1545., 1546., 1547., 1548., 1549., 1551., 1556., 1558., 1559. ja 1560. aastal.¹⁵⁹ Niisiis, erinevalt Rootsi ja Taani müntidest ei sõltunud nende mainimise sagedus Tallinnas kohaliku raha olemasolust või puudumisest. Esindatud nimiväärtuste skaala on samuti lai, ulatudes pennidest topeltmarkadeni. Sinna vahele jäävad *blaffert*'id, *witten*'id, *sechsling*'id, killingid, topeltkillingid, veerandmargased ja margad.¹⁶⁰ Samas polnud tallinlastel Lübecki münte kunagi suures summas. See võiks osutada asjaolule, et need olid reisidelt kaasa toodud, kukrupõhja jäänud ülejäägid, mida järgmise sõidu tarvis varuks hoiti. Markmüntidel oli muidugi ka omaette väärtus.

Veel üks armastatud Saksa mündisort olid Tallinnas nn *schreckenberger*'id. Oma kaalult ja hõbedasisalduselt vastasid need mündid enam-vähem Liivimaa poolemargastele, mida münditi aga ainult Riias ja sedagi regulaarselt vaid 1550. aastatel.¹⁶¹ *Schreckenberger*'id olid seetõttu Tallinnas teretulnud võimalus, et rahuldada raharingluse vajadust väärtuslikumate käibemüntide järele. Pärandiloendites on neid märgitud sageli – 1525., 1527., 1531., 1533., 1534., 1541., 1543., 1544., 1547., 1549., 1550., 1551., 1554., 1558., 1559. ja 1560. aastal.¹⁶² Tallinna kursitabelites figureerivad nad hiljemgi, veel 1560. ja 1570. aastatel.¹⁶³ Mõnikord hoiustati *schreckenberger*'ites küllaltki suuri summasid. Kingsepp Jacobi naisel Cerstinil oli 1544. aastal näiteks 10 niisugust münti, Gert Buckil 1547. aastal viie taalri väärtuses

158 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae2, fol. 40r, 112v.

159 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 47r, 62, 66r, 68v, 89v, 251r, 289r, 293r, 350r, 353v, 412r; Aei, fol. 29v, 43r; Ae2, fol. 42r, 59v, 65v, 75r, 77v, 82r, 83r, 89r, 98r, 102r, 198v; Ae3, fol. 22v, 47v, 55v, 75v, 80r, 87r.

160 Loetletud müntide hõbedasisalduse ja väärtuse kohta vt: W. Jesse. Der wendische Münzverein. (Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte, Neue Folge, Bd. 6.) Hansischer Geschichtsverein, Lübeck, 1928, 209–211, Tab. 1–5.

161 G. Haljak. Livonian Coins, nr 334–339, 366–368, 425–429, 446.

162 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 47r, 62r, 84r, 85r, 161r, 169r, 350r, 353v; Aei, fol. 34v, 43r;

Ae2, fol. 34r, 59v, 70v, 75r, 95r, 177r, 211r; Ae3, fol. 2r, 47v, 55v, 61v, 62r, 66r, 73r, 74v, 75v, 78v, 85r, 87r, 87v.

163 I. Leimus. Das Münzwesen Livlands, 97, tab. H.

ehk 36 tükki (taalri kurss oli tol ajal 3½ marka), ammusepp Jurgen Hoperil oli neid 1549. aastal 96 marga väärtuses ja üks ehk kokku suisa 193 tükki, Evert Rovenkampil 1551. aastal 17 marga väärtuses ehk 34 tükki, Peter Eggemanil 1559. aastal 21 marga väärtuses ehk 42 tükki, Summer Niclasel 1560. aastal kuus taalrit ja kuus münti ehk tollase kursiga (5 marka taalri eest või isegi enam) umbes 60–70 tükki.

Pärandiloendites on märgitud ka Madalmaade stuivereid (lisaks üks kord topeltstuivereid), kuid eespool käsitletud mündisortidest juba oluliselt harvemini (1532, 1545, 1548, 1551, 1560).¹⁶⁴ Tõenäoliselt on stuivereid mõeldud ka 1531. aastal surnud kõrtsmik Arenti 15 Hollandi rahatüki all.¹⁶⁵ Mida aga peeti silmas samas ühenduses nimetatud kolme blamuserina, jääb selgusetuks (*Item noch an hollandesschem gelde – 15 stücke vnd 3 blamuser*). Meie mündiaaretas pole stuivereid enne 17. sajandit seni leitud.¹⁶⁶

Muud välismaa vahetusraha on pärandiloendites märgitud vaid üksikuil puhkudel ja üksikute müntidena, mingit rolli Tallinna igapäevaelus ei paista neil olevat olnud.

Kui kirjalikud allikad nimetavad erinevaid välismaa münte sageli, siis arheoloogilistes leidudes on neid olnud vähe. Oma müntide puudusel on nad siinsesse raharinglusse jälje jätnud eeskätt 1520.–1530. aastatel. Heaks näiteks on siinkohal pärast 1536. aastat peidetud, Tallinna lähedalt Üksnurme väljalähtunud rahapada (üle 2400 münti)¹⁶⁷ ja sellest paar aastat varasem Simuna aardeleid (961 münti).¹⁶⁸

Nii leidus Üksnurme aardes alates 15. sajandi lõpust kuni 1530. aastate alguseni vermitud Rootsi ½-öörtuge lausa 271,¹⁶⁹ Simuna leius 163.¹⁷⁰ Lisaks oli Üksnurme aardes seitse, Simuna leius vähemalt kaks Turus või Tallinnas valmistatud *fyrk*'i¹⁷¹. Üks Turu/Tallinna öörtug leiti mõne aasta eest Tallinna lähedalt Raveliku külast.¹⁷² Taani rahadest oli Üksnurme aardes kuus Taani kuningate Christian I (1448–1481) ja Hansu (1481–1513) *hvid*'i,¹⁷³ Simuna leius üks kummaltki Taani

164 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae2, fol. 82r, 102r, 198v; Ae3, fol. 87r.

165 TLA, f. 230, n. 1, s. Ae1, fol. 20r.

166 Mauri Kiudsoo andmed, isiklik teade.

167 I. Leimus. Ein spätmittelalterlicher Münzschatz von Üksnurme. – Eesti NSV Teaduste Akadeemia toimetised, Ühiskonnateaduste seeria, 1990, 39, 463–467.

168 R. Kari. Tüpoloogiline ülevaade Simuna peitleiu müntidest Rakvere Rajoonidevahelises Koduloomuuseumis. Dets. 1975. Käskiri Eesti Ajaloomuuseumis.

169 I. Leimus. Ein spätmittelalterlicher Münzschatz, nr 2101–2331.

170 R. Kari, Tüpoloogiline ülevaade, nr 738–900.

171 I. Leimus. Abomynt i ett estniskt depåfynd. – Svensk Numismatisk Tidskrift, 1992, 6, 150–151; R. Kari. Tüpoloogiline ülevaade, nr 344–445.

172 I. Leimus. Ensimmäinen Pyhän Henrikin aaruto Virosta. – Numismaattinen Aikakauslehti, 2020, 3, 50–52.

173 I. Leimus. Ein spätmittelalterlicher Münzschatz, nr 2373–2378.

kuningalt.¹⁷⁴ Niisiis oli Taani müntide osakaal Eesti raharingluses isegi siinset müntimise katkemist arvestades üsna väike. Samade aarete põhjal otsustades jõudis 1520.–1530. aastatel siinsesse käibesse mingil määral ka Saksa ordu, Poola ja Leedu münte.¹⁷⁵

Seletamatul kombel pole ei Eesti ega ka Läti aaretest teada pärandiloendites üsna arvukalt nimetatud *schreckenberger*'eid, v.a üks inglükross 2020. aastal Põhja-Pärnumaalt avastatud Eametsa leiust (*tpq* 1557).¹⁷⁶ Küll liikus meil aga umbes sama suuri ja raskeid Madalmaade *vlieger*'eid, mida aga, vastupidi, pole märgitud pärandiloendites. Juba mainitud Eametsa leius olid koos inglükrossi, paari kohaliku veeringu ja viie killin-giga neli *vlieger*'it (vt illustratsioon 5).¹⁷⁷ Koguni 15 *vlieger*'it oli Kabala (Pilistvere II) aardes (*tpq* 1559), neli (teistel andmetel üheksa) teadmata leiukohaga aardes (*tpq* 1556), kaks eksemplari nii Uulu (*tpq* 1556) kui ka Kurevere (*tpq* 1572) leius ning üks Võnnu I aardes (*tpq* 1557).¹⁷⁸ Ka Lätis on *vlieger*'eid Liivi sõja eelsetes ja sõja algusaja mündiaaretes üsna sageli ette tulnud.¹⁷⁹ Seda arvesse võttes tundub tõenäoline, et ka *vlieger*'eid kutsuti Liivimaal *schreckenberger*'iteks.

Illustratsioon 5. Eametsa leiu müntid, *tpq* 1557. Tallinna Ülikooli arheoloogia teaduskogu, AI 8557.
Foto: Ivar Leimus

174 R. Kari. Tüpoloogiline ülevaade, nr 901–902.

175 I. Leimus. Ein spätmittelalterlicher Münzschatz, nr 2379–2406 (Leedu), 2407–2424 (Poola), 2425–2434 (Saksa ordu); R. Kari. Tüpoloogiline ülevaade, nr 906–915 (Leedu), 916–919 (Saksa ordu), 920–921 (Poola).

176 I. Leimus. Ekspertiishinnang Põhja-Pärnumaalt Eametsa lähedalt avastatud mündileiu kohta. Tallinn, 2020. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis.

177 I. Leimus, Ekspertiishinnang Põhja-Pärnumaalt Eametsa lähedalt avastatud mündileiu kohta.

178 Mauri Kiudsoo andmed, isiklik teade; vt ka: M. Kiudsoo. Uulu peitleid Pärnumaalt: Ekspertiishinnang. Tallinn 2023. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis. Vrd A. Молвыгин. Денежное обращение, 423–427, 429–432.

179 K. Ducmane, A. Ozoliņa. Latvija Eiropā, nr 102, 103, 109, 110?, 111, 116?, 121.

KOKKUVÕTTEKS

Pärandiloendid ja mündileiud annavad tallinlaste jõukusest vaadeldud ajal täiesti erineva pildi. Kui arheoloogia on meieni toonud vaid mõne üksiku kuldmündi ja mitte ühtki taalrit, siis kirjalikest allikatest selgub, et siinsete elanike käes oli kuldmünte ja suuri väärtuslikke hõbemünte mõnikord lausa tuhandete Riia markade väärtuses. Igasugust kuldraha ja taalreid võis sattuda peaaegu kõikide elanikkonnakihtide kätte. Küll aga määras ühiskondlik hierarhia, kui palju raha kellelgi oli. Isegi selles võib aga täheldada anomaaliaid: mõnel linna keskkihti kuuluval isikul oli kodus rohkem kuldraha kui bürgermeistril.

Kursitabelite ja pärandiloendite põhjal otsustades leidis Liivimaal 16. sajandil üle poolesaja erineva kuldmündisordi. Nendest ülekaalukalt kõige enam on üles tähendatud Horni kuldnaid, mida on registreeritud ligi 1800, neile järgnevad Emdeni ja Reini kuldnad. Hinnalisematest kuldmüntidest levis arvukamalt krusaate ja angelotte. Esimesed taalrid saabusid Tallinna juba 1520. aastate keskpaigas, laiemalt hakkasid need siin levima alates 1530. aastate lõpust.

Välismaa peenraha jõudis Liivimaale suuremal hulgal ainult siis, kui kohalikke käibevahendeid nappis. Niisugune aeg oli siin kandis 1520.–1530. aastatel. Kõige rohkem ringles Tallinnas mitmesuguseid Rootsi münte. Mõnikord omasid tallinlased ka Taani *hvid'e* ja *skilling'eid*. Ajas ühtlasemalt, kuid enamasti väikestes kogustes on pärandiloendites märgitud Vene dengasid ja mitmesuguseid Lübecki münte, mis tõenäoliselt esindavad kaubatehingutes üle jäänud vahetusraha. Teiseks võisid välismaa mündid leevendada kohapealset puudust teatud nimiväärtuste järele. Veeringust suuremaid nimiväärtusi, eeskätt poolemargaseid, hakati Liivimaal müntima alles 1550. aastatel ja sedagi vaid Riias. Sellest võis olla tingitud nõudlus Annabergis vermitud inglikrosside ja Madalmaade *vlieger'*ite järele, mida võidi tähistada ühe ja sama *schreckenberger'*i nimetusega.

Tänuõnad

Artikli valmimist on toetanud Eesti Teadusagentuuri grant PRG1276. Tänan Kaspar Kolki, Kalev Jaagot, Mauri Kiudsood ja Anu Mändi väärtusliku abi eest artikli kirjutamisel.

Lisa 1. Liivimaal kasutatud võõraste müntide nimestik

Kuldmündid

Kirjandust, millele tuginedes 16. sajandi kuldmüntide nimetusi tuvastada, leidub üllatavalt vähe. Kõigepealt tuleb nimetada ulatuslikku, ligi sajandivanust, kuid ikka veel laialt kasutatavat vabahärra Friedrich von Schrötteri numismaatika-leksikoni.¹⁸⁰ Samas on sellest leitav mündisortiment suhteliselt piiratud ega hõlma kaugeltki kõiki allikates esinevaid nimetusi.

Madalmaade 16.–17. sajandi mündiraamatute (*beeldenaar*'ide) analüüsil põhinev Dirk Groebbe mahukas ja paljutki selgitav töö avaldati juba 1835. aastal.¹⁸¹ Samu allikaid on vaadelnud ja tõlgendusi korrigeerinud Hendrik Enno van Geldern.¹⁸² Hiljuti publitseerisid Zürichi mündiproovide käsikirjalise raamatu ja tõlgendasid seal toodud mündinimetusi Ruedi Kunzmann ja Karl Weisenstein.¹⁸³ 16. sajandil Šveitsis käibinud mündisortiment erineb Liivimaa omast aga tugevasti. Pildilist tuge pakub Friedbergi maailma kuldmüntide kataloog.¹⁸⁴

Kulla puhtust mõõdeti karaatides ja graanides. Täiesti puhas oli 24-karaadine kuld. 16. sajandil läks ühte karaati 12 graani.

Andrease kulden – alates krahv Philippe Heast (1466) vermitud Püha Andrease kujutisega Flandria kuldmünt (*florin d'or*)

angelott (*Angelott, engelott*), vana – noobli asemel 1465. aastal käibele lastud uus Inglise kuldmünt, mis võttis eeskujuks peangel Miikaeli kujutava Prantsuse *angelot*' ja mida inglise keeles kutsuti ingliksi (*angel*). Saksa keeleruumis kasutati prantsuspärast nimevormi. Kuni 1542. aastani vermiti 58 tk margast, 23 karaati 8½ graani

angelott, uus – Inglise kuldmünt alates 1542. aastast; 22 karaati 9 graani

arnolduskulden – Gelderni hertsogi Arnoldi (1423–1465, 1471–1473) kuldmünt; 92 tk margast, 10 karaati 1 graan

Austria suur reaal (*gross Reigal von Östereych*) – keiser Maximiliani Hollandi kuldmünt (*real d'or*), mida vermiti 1487. aastast; 16½ tk margast, 23 karaati 8¼ graani

180 Wörterbuch der Münzkunde. Hrsg. von Fr. Freiherr von Schrötter. Walter de Gruyter & Co, Berlin, Leipzig, 1930. Ruumi kokkuhoiu mõttes pole sellele teatmeteosele igal üksikjuhul siinses nimestikus viidatud.

181 D. Groebbe. Beantwoording der prijsvraag over de munten, en hetgeen daartoe betrekking heeft, sedert 1500 tot den jare 1621 ingesloten. M. Hayez, Brussel, 1835.

182 H. Enno van Geldern. De nederlandse beeldenaars van 1586 tot 1621. – Jaarboek voor Munt- en Penningkunde, 1973/1974, 60/61, 5–68.

183 R. Kunzmann, K. Weisenstein. Das Zürcher Probierbuch: Das Zürcher Probierbuch der Familie Stampfer dokumentiert Münzproben der Stadt von 1549 bis 1680. Battenberg, Regenstauf, 2018.

184 A. L. Friedberg, I. S. Friedberg, R. Friedberg, Gold Coins of the World: From Ancient Times to the Present: An Illustrated Standard Catalog with Valuations. 9th ed. The Coin & Currency Institute, Inc, Clifton, NJ, 2017.

- Baieri kulden – Utrechti piiskopi Frederik van Badeni (1496–1517) kuldmünt; 78 tk margast, 14 karaati
- Bergi kulden – tõenäoliselt Jülich-Bergi hertsogi Wilhelm IV (1475–1511) väheväärtuslik postulaatkulden
- denarium aureum cum leone erecto in clipeo* – Flandria krahvi Louis de Male (1346–1384) kuldmünt (*chaise d'or*)
- Davidi kulden – Utrechti piiskopi Davidi (1455–1496) 1492. aastal vermitud kuldmünt kuningas Taaveti kujutisega; 76 tk margast, 15 karaati
- Deventeri kulden – kuldkuldna kujundusega (riigiõun kolmiksiirus) Madalmaade kuldmünt; 76 tk margast, 13 karaati 10 graani
- Emdeni kulden – kuldkuldna kujundusega (riigiõun kolmiksiirus) Madalmaade kuldmünt; 76 tk margast, 14 karaati 10 graani
- Flaami noobel – Flandria krahvide Philippe Vaprast Philippe Heani (1384–1467), alates 1389. aastast vermitud Inglise noobli kujundust jälgendav kuldmünt; 36 tk margast, 22 karaati 9 graani
- Flaami kulden (*flamisch gulde*) – arvatavasti Flaami noobli pool- või veerandmünt
- Friisi kulden kahepäise kotkaga (*vreßken gulden mit eynem dubbelden arne*) – tõenäoliselt Rudolf van Diepholti (1433–1455) Groningeni postulaatkulden
- Friedrichi kulden = Baieri kulden
- Gelderni kulden (*Klemmer gulden*) – hertsog Karl II (1492–1538) kuldmünt, mille esiküljel on kujutatud Ristija Johannest, tagaküljel Gelderni vappi kahe lõviga, keda ümbritsevad kolm vapikilpi; 76 tk margast, 10 karaati 1 graan
- Groningeni postulaatkulden = Friisi kulden kahepäise kotkaga
- Gulkeri kulden = Jülichi kulden
- Hamburgi kulden – keisri nimel vermitud Hamburgi linna kulden henrikusnoobel (*Henricus, Hinrichs nobel*) – kuningat laeva pardal kujutav Inglise kuldmünt, mis tuli käibele Edward III ajal aastail 1344–1346. Algselt 9 grammilt alanes mündi kaal 15. sajandiks 7 grammile. Et 15. sajandil valitsesid Inglismaad peamiselt Henry-nimelised kuningad, kelle ladina-pärane nimi vermiti mündipilti ümbritsevasse teksti, siis hakkas noobel kandma henrikusnoobli nimetust
- Hispaania kulden – tõenäoliselt Felipe II Hispaania Madalmaades 1555–1576 (või 1560) vermitud ½-reaaline; 70½ tk margast, 18 karaati 5 graani. Esineb kursitabelis ainult 1561. aastal
- Hispaania kroon – tõenäoliselt keiser Karl V Flandria *couronne d'or au soleil*; 70½ tk margast, 21 karaati 11 graani

- Hispaania topelttukat – Fernando V ja Isabella I (1476–1516) 2 *excelentes*, ka Aragoni, Kataloonia ja Valentsia topelttukat Fernando ja Carlose ajal
- Horni kulden – Liège'i piiskopi Johann IX Hoorni (Jean de Hornes) (1484–1505) kuldmünt (postulaat); 104 tk margast, 9 karaati 4 graani
- Inglise kroon – Henry VIII, Edwardi ja Elisabeth I kuldmünt; 67⁷/₁₉ tk margast, 21 karaati 11 graani
- Itaalia kroon – tõenäoliselt sama mis *scudo d'oro* – Itaalia riikides vermitud kuldmünt; 70½ tk margast, 21 karaati 11 graani (Veneetsia) või 22 karaati 3½ graani (Genova)
- Itaalia kulden – tõenäoliselt sama mis Itaalia tukat
- Itaalia (Welschi) tukat – tõenäoliselt Veneetsia *zecchino* (või selle eeskujul vermitud); 72 tk margast, 23 karaati 6½ graani
- Jülichi (Gulkeri) kulden – hertsog Wilhelm IV (1475–1511) Jülichi (Guliki) postulaat; 105 tk margast, 9 karaati 4 graani
- Jülichi kulden lõvidega (*gulker gulden mit den louwen*) – Jülichi hertsogi Reinaldi (1402–1423) kulden
- Kampeni kulden – kuldkuldna kujundusega (riigiõun kolmiksiirus) Madalmaade kuldmünt; 76 tk margast, 13 karaati 10 graani
- karoluskulden – keiser Karl V (1506–1555) Madalmaade floriin (*Carolus d'or*) 1521–1554; 84 tk margast, 14 karaati. Sama nimetusega hõbemündi kohta vt tagapool
- kastiillane, topelt (*dubbelde kastilier*) – Enrique IV (1454–1474) *enrique (dobla)* või Fernando V ja Isabel I (1474–1504) 2 (*doble*) *excelente (dobla castellana)*
- keisrikulden, lihtne = karoluskulden
- keisrikulden, topelt – keiser Karl V Madalmaade *real d'or*, u 1521–1556
- keisrikroon – Karl V Madalmaades alates 1540 vermitud *couronne d'or*; 71¾ tk margast, 22 karaati 3½ graani
- kerge kulden (*lichte gulden*) – tõenäoliselt mõni postulaatkulden
- koerakulden (*bundt, hundeke gulden*) – tõenäoliselt Brandenburg-Franki markkrahvide Friedrichi ja Sigismundi (1486–1495) kulden, mille esiküljel on Ristija Johannes, koer jalge ees. Esineb juba Stockholmi *tänkebok*'is 1492 (STb II:3, s. 10)
- krusaat, topelt (*dobbelde krosate, krosate, krusate*) – neliksiirus risti kujutisega kuldmünt, mille nimetus tuleneb Portugali *cruzado*'st ja mida vermiti alates Alfonso V ajast (1438–1481). Tema ajal oli neil koguni pealiskiri CRVSATVS. Liivimaal krusaadiks nimetatud müntide kursist nähtub, et tegemist on Portugali *cruzado*'st umbes kaks korda hinnalisemate müntidega, niisuguseid münte aga Portugalis ei valmistatud. Võib-olla nimetati Liivimaal krusaadiks hoopis Hispaanias Valencias Carlos I ajal

(1517–1556) vermitud kahe-*corona*'seid ehk kahetukatilisi, millel samuti on kujutatud neliksiirus risti. Vaid üks kord on nimetatud Liivimaa linnade kursitabeli kavandis 1537. aastal poolkrusaati (*halve korßaten*),¹⁸⁵ mis võiks olla olnud kas tõeline *cruzado* või Valencia ühe-*corona*'ne münt

kuldkulden = Reini kulden = kuurvürsti kulden (*Reinischer goldt gulde*) – alates 1386. aastast vermitud Reini mündiliidu kuldmünt; algselt 66 tk Kölni margast, 23½ karaati. Kaal ja väärismetalli sisaldus langesid pidevalt. 1495. aasta Wormsi riigipäeva otsusega 71½ tk margast, 18½ karaati; 1559. aasta otsusega 72 tk margast, 18½ karaati, tegelikult sel ajal juba 15 karaati

kuldlövi (*gulden louwe, lawe*) – Philippe Hea (1433–1467) Hollandi *lion d'or*; 59 tk margast, 22 karaati 9 graani

kuldne kroon (*guldene Crone*) – Prantsuse kuldmünt (*écu d'or à la couronne*)

kuldreaal, pool – 70½ tk margast, 18 karaati

kuldrüütel (*rider*) – Hollandi krahvi Philippe Hea kuldmünt alates 1434. aastast; 70 tk margast, 23 karaati 8½ graani

kuldvillak (*gulden flies*) – Philippe Ilusa Brabandi kuldmünt (*toison d'or*), vermiti alates 1499. aastast; 54½ tk margast, 23 karaati 8½ graani

kuurvürsti kulden = kuldkulden = Reini kulden

Kölni kulden – Kölnis kas linna või peapiiskopi nimel vermitud kuldkulden laevuke (*schutken, schepeken*) – Hollandi krahvi keiser Maximiliani 1488. aasta ½ nooblit; 73 tk margast, 22 karaati 9 graani

lövi (*leygüne*) – Louis de Male (1346–1384) ja Philip Hea (1419–1467) Flandria kuldmünt (*lion d'or*)

Lübecki kulden – ilmselt Lübecki tukat (u 1500)

Lübecki topeltkulden – Lübecki 1½ tukatit (1400–1500)

Martini kulden – Utrechti piiskopi kulden Püha Martinuse kujutisega milrees, vana ja uus – Portugali kuldmünt *St Vincente* 32 (poolene); 64 tk margast, 22 karaati

mungakulden (*munckegulden, munche, munch gl, ducaten mit moncke bilden*) – tõenäoliselt Gian Francesco Pico (1499–1533) Mirandola topelttukat Püha Franciscuse mungarüüs kujutisega

Nijmegeni kulden (ka krusaat, tukat) – keiser Karl V tukat; 70 tk margast, 23 karaati; topelt – 35 tk margast, 21 karaati

noobel vt henrikusnoobel

Philippi kulden – Hollandi krahvi Philippe Ilusa (1494–1506) kuldmünt; 74 tk margast, 15 karaati 8 graani

185 Hanserezesse, 4. Abt. 2. Bd.: 1535 Juli bis 1537. Bearb. von K. Friedland, G. Wentz. Böhlau Verlag, Köln, Wien, 1970, nr 677.

- portugaleser – 1517. aastast alates vermitud Portugali kuldmünt 10 *cruzado* kaalus; 7 tk margast, 23 karaati 8½ graani. Mündil on kujutatud suurt risti kirjaga IN HOC SIGNO VINCES. Algselt kaalus münt ligi 40 grammi
- Portugali kulden (tukat) – algselt nähtavasti Alfonso V või Manuel I (1438–1481, 1495–1521) *cruzado*; 70 tk margast, 23 karaati 8½ graani. Hiljem, João III ajal, kui ilmusid uued halvemad lühikese ja pika ristiga *cruzado*'d (vt riskulden), siis nimetati neist eristamiseks kuldnaks. On nimetatud kursitabelis ainult 1561. aastal
- postulaatkulden (*knappkoke*) – algselt Utrechti elekti Rudolf van Diepholti (1423–1432), seejärel tema piiskopiaegne (1433–1455) kuldmünt, mille ühel küljel on pühak, teisel vapp kolmiksiirus. Hiljem sai sellest üldnimetus madala väärtusega kuldmüntidele, nt Groningeni, Nijmegeni kulden; 7 karaati 6 graani, u 2 grammi
- Prantsuse kilp (*Franckeschilt*) – arvatavasti Prantsuse Jean II (1350–1364) kuldmünt (*écu d'or à la chaise*)
- Prantsuse kroon – Prantsuse *écu d'or*, mille esiküljel kujutati enamasti kroonitud kuningavappi kolme liiliaga ja tagaküljel liialiaristi
- Prantsuse kroon kotkaga (*mit dem arnde*) – Karl V Brabandi ½ *real d'or*'i pörsakroon (*Ferckenkrone, fercken kronen genant delphinat*) – alates Louis XII ajast (1498–1515) vermitud Prantsuse kuldmünt (*écu d'or aux porcs-épics*), millel on kujutatud merisigu ja delfine; mõnikord dofääni oma; 72 tk margast, 22 karaati
- päikesekroon (*Sonnenkrone*) – alates 1475. aastast vermitud Prantsuse kuldmünt (*écu d'or au soleil*); 70 tk margast, 22 karaati 8 graani
- reaal ehk Flaami reaal (*real, rigel*) – alates 1520. aastast Karl V, hiljem Felipe II nimel vermitud Madalamaade *real d'or*; 46 tk margast, 23 karaati 9½ graani
- Reini kulden = kuldkulden = kuurvürsti kulden
- riskulden (*Crutze, kreutz gl*), lühikese ristiga – alates João III ajast (1521–1557) vermitud Portugali *cruzado*; 70 tk margast, 22 karaati 4½ graani
- riskulden (*Crutze, kreutz gl*), pika ristiga – alates João III ajast (1521–1557) vermitud Portugali *cruzado*; 70 tk margast, 22 karaati
- roosnoobel – Inglise kuldmünt, mida vermiti 1464–1470; 32 tk margast, 23 karaati 8½ graani
- rüütel (*rider, Geldrisz rider*) – Gelderni hertsogi Karel II van Egmondi ajal (1492–1538) vermitud kuldmünt, mida löödi alates 1509. aastast; 76 tk margast, 13 karaati 10 graani

- rüütlikulden (*Neue Ridergulden*), uus – Johann või Willem von Bonckhorsti (1508–1558, 1559–1563) Gronsveldi kulden¹⁸⁶
- saluut (*salut*) – Henry VI (1422–1461) Prantsuse kuldmünt Maarja kuulutamise stseeniga; 72 tk margast, 23 karaati 8½ graani
- sikk (*Siecken*) – arvatavasti James III ajast kuni James V (kuni u 1526) ajani vermitud Šoti kuldmünt, millel on kujutatud üksarvikut. Algselt 22½, hiljem 21 karaati, kaaluga 3,72–3,85 grammi
- Šoti kroon – alates 1526. aastast vermitud Šoti kuldmünt kaaluga 3,27–3,39 grammi
- tukat – alates 1284. aastast vermitud, algselt peaaegu puhtast kullast 3,545 grammi kaalunud Veneetsia kuldmünt; hiljem kutsuti selle üldnimetusega mitmesuguseid münste
- Ungari kulden – Karl Roberti ajal, alates 1311. aastast vermitud kõrge kullasisaldusega (üle 98%) ja püsiva kaaluga (3,53 g) Ungari tukat
- Welschi tukat = Itaalia tukat
- Wilhelmi kilp (*Wilhelmus schilth*) – Hollandi krahvi Willem VI ajal (1404–1417) alates 1411. aastast vermitud kuldmünt; 72 tk margast, 17 karaati 11 graani

Höbemündid

Üldisemat laadi infot hõbemüntide kohta sisaldab Friedrich Schrötteri numismaatikaleksikon. Detailsemat asjakohast teavet leidub paljude maade erialases kirjanduses, millele on vajadusel järgnevalt viidatud. Kui hõbedast suurmüntide – taalrite ja reaalide vääriskaal (puhta hõbeda sisaldus) oli aja jooksul suhteliselt püsiv, siis vahetusraha oma langes pidevalt.

blaffert – 14.–16. sajandini Lübeckis ja teistes Põhja-Saksa linnades brakteadina vermitud kaks penni väärt münt

blamuser (< sks *blaue Mäuser* 'sinised hiired') – saksa keelest mugandatud nimetus 16. sajandil enamasti madala hõbedasisalduse ja vähese väärtusega müntide kohta.¹⁸⁷ Pärandiloendites enamasti mingit sorti Rootsi mündid, millest kõige halvemad olid 1520. aasta paiku klipid (vt tagapool). Klipesid on Liivimaa allikates tavaliselt nimetatud siiski klipin-guteks, liiati on Tallinna kaalusulase Bernti pärandiloendis mõlemad nimetused kõrvtuti,¹⁸⁸ mis peaks klipede ja blamuseride samasuse välistama. Et ülejäänud Rootsi mündisorte – öörtugeid ja *fyrk*'ised on Liivimaa allikates nimetatud nimepidi, jäävad sõelale ainult öörid.

¹⁸⁶ <https://www.acsearch.info/search.html?id=1630207>.

¹⁸⁷ Fr. Schrötter. Blaumüser. – Wörterbuch der Münzkunde, 78.

¹⁸⁸ TLA, f. 230, n. 1, s. Bti, fol. 84v.

- Tallinna pärandiloendid öörmünste ei tunne. Samas väärrib tähelepanu, et müntmeister Arnt Koningk tõi Uppsalast, kus ta ainult ööre vermiski,¹⁸⁹ kuldmüntide ja paari suure Lübecki hõbemündi kõrval kaasa 42 blamuserit. Seega võib üsna suure tõenäosusega oletada, et blamuserite all peeti Tallinnas silmas Gustav Vasa 1520. aastate alguse ööre
- denga (denning) – hõbemünt, mida vermiti Vene osastisriikides alates 14. sajandi lõpust – 15. sajandi algusest
- fyrk* (< alamsks *vereken* 'neli, neljake') – algselt Rootsi 4-pennised, 16. sajandil aga ¼-öörised ehk ½-öörtugised vahetusmündid.¹⁹⁰ Neid vermiti mitmes Rootsi rahapajas, suuremal hulgal Stockholmis ja Västerås. ¹⁹¹ 1523. aastal alustas *fyrk*'ide müntimist Turus Tallinna bürgermeister ja mündihärra Jacob Richerdes, kes oli tasuks laenu eest saanud kuningas Gustav Vasalt loa raha lüüa. 1524. aastal tõi ta müntimise üle Tallinna, kus jätkas *fyrk*'ide valmistamist veel mõnda aega¹⁹²
- gammelortken (ka *gammelorten*, *gammelorken*) – Liivimaal kasutatud nimetus Rootsi mündisordi kohta. Siinse artikli kontekstis tuleb gammelortkenite all mõista Rootsi vanu öörtugeid (rts *gammal örtug*), mida vermiti kuni 1512. aastani.¹⁹³ Taas hakati sama nimetust kandvaid ja vana kujundust jälgendavaid, kuid juba oluliselt madalama väärtusega münte Rootsis valmistama 1530. aastate keskpaiku¹⁹⁴
- bvid* – Taani hõbemünt, Vendi mündiliidu *witten*'i analoog. Taani mündid järgisid 15. sajandil üldiselt Vendi mündiliidu ettekirjutisi, kuid olid ettenähtust siiski pisut halvemad. Kuningas Hansu ajal (1481–1513) lahkesid need, eriti *bvid*'id (*witten*'id) Saksa müntidest juba sedavõrd, et 1488. aastal keelati Taani mündid Lübeckis ära¹⁹⁵
- karoluskulden – keiser Karl V poolt 1542. aastal käibele lastud Madalmaade hõbemünt, mis kaalus 22–23 grammi¹⁹⁶
- kliping ehk klippe (< rts *klippa* 'lõikama') – 1) Taanis 1518–1520 ja Rootsis 1521–1523 vermitud neljakandilised madala prooviga mündid;¹⁹⁷ 2) Vene-Liivimaa

189 I. Leimus. Några anteckningar beträffande Gustav Vasas myntning i Uppsala. – Svensk Numismatisk Tidskrift, 1996, 3, 52–54.

190 B. Tingström. Svensk numismatisk uppslagsbok: Mynt i ord och bild 1521–1968. Numismatiska bokförlaget, Stockholm, 1968, 248.

191 B. Ahlström, Y. Almer, B. Hemmingsson. Sveriges mynt 1521–1977. Numismatiska bokförlaget, Stockholm, 1976, nr 27–33, 74–95.

192 I. Leimus. Jakob Richerdes' myntningsaffär i Finland och i Reval. – Historisk Tidskrift för Finland, 1984, 2, 107–122.

193 L. O. Lagerqvist. Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt. Numismatiska bokförlaget, Stockholm, 1970, 107–149.

194 L. O. Lagerqvist. Äldre vasatid. – Myntningen i Sverige 995–1995. (Numismatiska Meddelanden, 40.) Svenska numismatiska föreningen, 1995, 129–130.

195 G. Galster. Unionstidens udmøntninger. Danmark og Norge 1397–1540, Sverige 1363–1521. Dansk Numismatisk Forening, København, 1972, 23.

196 D. Groebbe. Beantwoording, 123–124.

197 J. Chr. Moesgaard. I skyggen af 500-årsjubilæet for blodbadet i Stockholm: status på forskningen i Christian II's klippinger. – Svensk Numismatisk Tidskrift, 2020, 7, 153–159.

- sõja algusaastail Liivimaal sõjameeste palgarahaks löödud ühepoolse verminguga ümmargused või neljakandilised hõbemündid. Wilhelm Fürstenberg lasi neid valmistada Riias, Gotthard Kettler Tallinnas. Kuld- raha puudusel olid mõeldud Reini kuldna hõbedaseks ekvivalendiks¹⁹⁸
- kuldenkross vt taaler
- Kölni *witten* – alates 1372. aastast Kölnis löödud valge, st hõbedane penn (*albus, Weisspfennig*)
- Lübecki killing – Lübeckis ja teistes vendilinnades 14.–16. sajandil vermitud 12 penni väärt münt
- Lübecki mark – alates 1506. aastast Lübeckis ja teistes vendilinnades vermitud, algselt 48 *witten*'it väärt münt, valmistati ka poole- ja veerandmargaseid. Lübecki topeltmarka on Tallinnas esmakordselt mainitud 1549. aastal.¹⁹⁹ Teadaolevalt Lübeckis niisugust nominaali ei vermitud. Ilmselt on tegemist ühemargaste müntidega, mis kaalusid 19,5 grammi ringis, sisaldasid 17–18 grammi puhast hõbedat ja vastasid niimoodi umbes kahele siinsele Riia margale
- Lübecki penn – Lübeckis brakteaadina, alates 14. sajandi lõpust ka kahepoolse mündina vermitud väikseim münt
- Lübecki topeltkilling – alates 1461. aastast Lübeckis ja teistes vendilinnades valmistatud münt
- Lübecki *witten* – 14.–16. sajandil vermitud 4 penni väärt Lübecki münt
- Praha kross – u 1300–1547 Kutna Horás (Kuttenbergis) vermitud Böömi hõbemünt. Kaalus algul 3,78 grammi, viimaks langes kaal kolmandikuni algsest
- Preisi killing – 1380. aastal Winrich von Kniprode poolt käbele võetud Preisi ordu hõbemünt, mis võrdus 12 penniga
- reaal – Hispaania 8 reaali väärt peesod, mida alates 1540. aastatest vermiti suurel hulgal nii Euroopas kui ka Hispaania Ameerika valdustes – Mehhikos ja omaaegses Peruus (praegu Boliivia). Reaalide vääriskaal oli taalritest pisut madalam – u 25 grammi
- schreckenberger* – alates 15. sajandi lõpust Annabergis vermitud Saksi ingli-krossid. Algselt kaalusid u 4,5 grammi ja sisaldasid 4,2 grammi puhast hõbedat, alates 1558. aastast tõusis kaal 5 grammile, hõbedasisaldus oli natuke üle 4,5 grammi²⁰⁰
- sechsling* – Lübeckis ja teistes vendilinnades alates 15. sajandi algusest vermitud 6 penni ehk pool killingit väärt münt

198 I. Leimus. Das Münzwesen Livlands, 35–38; I. Leimus, M. Kiudsoo, G. Haljak. Sestertsist sendini, 66–67.

199 TLA, f. 230, n. 1, s. Bt1, fol. 350r.

200 Fr. Schrötter. Schreckenberger. – Wörterbuch der Münzkunde, 607.

- skilling* – Baieri Christopheri ajast (1440–1448) alates vermitud Taani hõbemünt, Lübecki killingi (*schilling*) analoog. Vendi mündiliidus oli killing 12 penni väärt hõbemünt
- sterling – artikli kontekstis alates 14. sajandi lõpust Taanis vermitud väike, enamasti 3 penni väärt hõbemünt. Sterlingeid vermiti Taanis viimati Baieri Christopheri ajal (1440–1448) ja nende maine oli kohati peaaegu sama hea kui Inglise eeskujul, hõbedaproov oli siiski madalam²⁰¹
- stuiver – patardi nimetust kandnud Flaami krossi eeskujul alates 15. sajandi lõpust vermitud Madalmaade hõbemünt
- taaler – algselt Reini kuldna hõbene ekvivalent, mida kutsuti kuldenkrossiks. Esimesena asus neid 1480. aastatel valmistama Schwazi hõbedakaevanduste omanik ertshertsog Sigismund Mündirikas Tirolis. 1516. aastatel avastati suured hõbedamaardlad Böömimaal kohas, mida järgmisel aastal hakati kutsuma Sankt Joachimsthaliks. 1519. aastal hakkasid vendadest krahvid Schlickid siin vermima oma kuldenkrosse, mis levisid laialdaselt ja mida hakati kutsuma Joachimi taalriteks. Õige pea lühenes see nimetus suupärasemaks „taalriks“. Algselt sisaldasid kuldenkrossid umbes 30 grammi puhast hõbedat, edaspidi kaal mõnevõrra langes. Riigitaalri hõbedasisaldus jäi 27–26 grammi ringi
- vlieger* – Karl V poolt 1536. aastal käibele võetud 4-stuiverine ehk 4-patardine münt, mis vastas nii oma läbimõõdult (üle 3 cm) kui ka kaalult (u 6 g) enam-vähem Liivimaa poolemargasele
- öör – Gustav Vasa poolt käibele võetud Rootsi hõbemünt, mida vermiti 1520. aastate algul nii Uppsalas, Arbogas, Stockholmis, Västerås is kui ka Turus²⁰²
- öörtug – algselt 8-pennine Rootsi hõbemünt, mida vermiti alates Mecklenburgi Albrechti valitsemisajast u 1370. Gustav Vasa ajal vermiti seda mitmes Rootsi rahapajas (k.a Turus Jacob Richerdese juhtimisel, vt märksõna *fyrk*), kuid esialgu väikestes kogustes.²⁰³ Öörtugite laiem müntimine Rootsis algas 1528–1529²⁰⁴ ja lõppes 1535, kuid taastati lühiajaliselt 1589–1591²⁰⁵

201 G. Galster. Unionstidens udmøntninger, 22.

202 B. Ahlström, Y. Almer, B. Hemmingsson. Sveriges mynt, nr 6–9, 37–39, 96–97.

203 B. Ahlström, Y. Almer, B. Hemmingsson. Sveriges mynt, nr 17, 55.

204 *bid.*, nr 18–26, 58–73.

205 B. Tingström. Svensk numismatisk uppslagsbok, 79.

Lisa 2. Kuldmüntide kursid Liivimaal 1495–1561 ja Tallinnas 1561–1581

Aasta	Allikas	portugaleser	Austria suur reaali	roos- noobel
29.–31.03.1495	AR 3, 2:1			
21.04.1507	LECUB II.3, Nr. 178			
03.05.1510	Brotze, Sylloge I, 300, EB ja OM otsus			
1515	Bb1, fol. 8			
02.–10.07.1525	AR 3, 207:52			8 ½ M
1530	Bb1, fol. 32			8 ⅔ M
1532	AR 3, 202, 210 (Tallinna ettepanek); Leimus 1995, 71–73			9 M
1533	CVVA 8.4.59, fol. 28			
1534	Riksarkivet, Livonica I:10 (Riia ettepanek)			
1536	CVVA 8.4.59, fol. 20v	44 M		
17.09.1537	HR 4:2, Nr. 677, Tallinna ettepanek Volmaris			10 M
01.10.1537	HR 4:2, Nr. 680, Volmari maapäeva otsus			9 M
06.02.1544	Bb1, fol. 279			
1548	Bb1, fol. 56, Volmari maapäeva otsus; vrd CVVA 4038.2.122, fol. 41b	54 M		11 ½ M
19.11.1551	Bb1, fol. 80v, ettepanek	55 M		
1553	CVVA, 763.5.193, fol. 5, Lübecki arveraamat	55 M		12 M
13.10.1554	RA, 995.1.235, fol. 469v, 470, Volmari maapäeva otsus	55 M		12 M
25.03.1557	BB24, fol. 165. Võnnu maapäeva otsus (linnad vastu)			
13.10.1558.	Schirren 302, Riia linnusekomtuuri ettepanek	60 (14; 5 ⅓) M		13 M
01.12.1558	Bb1, fol. 89, OM ja EB mandaat	60 M (14, 5 ⅓ M)		13 M
enne 27.10.1559	Schirren 417, EB mandaat	52 ½ M (14, 5 ½)		12 M
1559	Bb1, fol. 90 (ettepanek?)	80 M (16 ½)		18 M
01.11.1559, 19.02.1560, 04.03.1560	Bb1, fol. 91; BB24, fol. 88–90, OM mandaat; Bienemann 571, EB mandaat	80 M (16)		18 M
enne 09.08.1560	müntmeistri arvestus, Bb1, fol. 133	70 M (15)		16 M
09.09.1560	Bb1, fol. 92–93, OM mandaat	70 M		16 M
1561 kevad	Schirren 733, EB ja OM mandaadi kavand	56 ⅔ M	23 M	12 ½ M
29.09.1561	Bb1, fol. 150–152, Erik XIV mandaat	60		13
30.07.1560	Bb3, fol. 28, Arendt Ficke saanud raelt			26 M
03.04.1568	Bb3, fol. 29–30; Bb1, fol. 220–221; Schiemann 1886, S. 254–255; Erik XIV mandaat, kursid nagu rae ettepanek Bb3, fol. 19	96 M		21 M
1578	Ad40, fol. 262v, Kämmereibuch			
1580/1581	Bb3, fol. 55, nähtavasti kellegi pärandivara loend	315 M		65 M

henrikus- noobel	½ nooblit e laevuke (<i>schutken</i>)	krusaat, topeltkrusaat	poolkrusaat	<i>chaise d'or</i>	vana ja uus milrees	Nijmegeni kulden (krusaat, tukat)	Hispaania topelttukat	Flaami noobel
				7 M				
		7 ½ M						
			8 M					
			8 M					
		8 M	4 M					
			8 M					
			8 ¼ M					
		9 M	8 ½ M	4 M				
		8 ½ M	8 M					
			10 M					
		11 M					10 ¼ M	
							10 ½ M	
		11 M	10 ½ M					
			10 ½ M					
		11 ¼ M	11 ⅔ M			10 ½ M		
		11 ¼ M	11 ⅔ M			10 ½ M		
		11 M				9 ¾ M	10 ½ M	
		16 M	16 M			14 ½ M		
		16 M	16 M			14 M		
		15 M	14 M			13 M		
		15 M	14 M			13 M		
		11 M					11 ¼ M	10 ½ M
		12 ½	12 M curstone/ dubbelune					
					21 M			
		19 M	18 ½ M		17 ½ M			
		52 ½ M	54 ⅔ M		43 ¾ M			

Lisa 2

Aasta	Allikas	reaal	½ kuldreaali	mungakulden
29.–31.03.1495	AR 3, 2:1			
21.04.1507	LECUB II.3, Nr. 178			
03.05.1510	Brotze, Sylloge I, 300, EB ja OM otsus			
1515	Bb1, fol. 8			
02.–10.07.1525	AR 3, 207:52			
1530	Bb1, fol. 32			6 ½ M
1532	AR 3, 202, 210 (Tallinna ettepanek); Leimus 1995, 71–73			7 ½ M
1533	CVVA 8.4.59, fol. 28			
1534	Riksarkivet, Livonica I:10 (Riia ettepanek)			
1536	CVVA 8.4.59, fol. 20v			
17.09.1537	HR 4:2, Nr. 677, Tallinna ettepanek Volmaris			8 M
01.10.1537	HR 4:2, Nr. 680, Volmari maapäeva otsus			7 ½ M
06.02.1544	Bb1, fol. 279			
1548	Bb1, fol. 56, Volmari maapäeva otsus; vrd CVVA 4038.2.122, fol. 41b			9 ½ M
19.11.1551	Bb1, fol. 80v, ettepanek			
1553	CVVA, 763.5.193, fol. 5, Lübecki arveraamat			
13.10.1554	RA, 995.1.235, fol. 469v, 470, Volmari maapäeva otsus			
25.03.1557	BB24, fol. 165. Võnnu maapäeva otsus (linnad vastu)			
13.10.1558.	Schirren 302, Riia linnusekomtuuri ettepanek			4 ½ M
01.12.1558	Bb1, fol. 89, OM ja EB mandaat	10 M		
enne 27.10.1559	Schirren 417, EB mandaat	8 M		
1559	Bb1, fol. 90 (ettepanek?)	12 ½ M	6 M	
01.11.1559, 19.02.1560, 04.03.1560	Bb1, fol. 91; BB24, fol. 88–90, OM mandaat; Bienemann 571, EB mandaat	12 M	6 M	
enne 09.08.1560	müntmeistri arvestus, Bb1, fol. 133	11 ½ M		
09.09.1560	Bb1, fol. 92–93, OM mandaat	11 ½ M		
1561 kevad	Schirren 733, EB ja OM mandaadi kavand	8 ¾ M	4 M 14 sz	
29.09.1561	Bb1, fol. 150–152, Erik XIV mandaat			
30.07.1560	Bb3, fol. 28, Arendt Ficke saanud raelt			
03.04.1568	Bb3, fol. 29–30; Bb1, fol. 220–221; Schiemann 1886, S. 254–255; Erik XIV mandaat, kursid nagu rae ettepanek Bb3, fol. 19	13 M		
1578	Ad40, fol. 262v, Kämmereibuch			
1580/1581	Bb3, fol. 55, nähtavasti kellegi pärandivara loend	35 M		

Lisa 2

Aasta	Allikas	Itaalia kulden	Itaalia tukat	saluut
29.–31.03.1495	AR 3, 2:1			
21.04.1507	LECUB II.3, Nr. 178			
03.05.1510	Brotze, Sylloge I, 300, EB ja OM otsus			
1515	Bb1, fol. 8			
02.–10.07.1525	AR 3, 207:52			
1530	Bb1, fol. 32			
1532	AR 3, 202, 210 (Tallinna ettepanek); Leimus 1995, 71–73		4 M	4 M
1533	CVVA 8.4.59, fol. 28			
1534	Riksarkivet, Livonica I:10 (Riia ettepanek)			
1536	CVVA 8.4.59, fol. 20v			
17.09.1537	HR 4:2, Nr. 677, Tallinna ettepanek Volmaris			
01.10.1537	HR 4:2, Nr. 680, Volmari maapäeva otsus			
06.02.1544	Bb1, fol. 279			
1548	Bb1, fol. 56, Volmari maapäeva otsus; vrd CVVA 4038.2.122, fol. 41b			
19.11.1551	Bb1, fol. 80v, ettepanek			
1553	CVVA, 763.5.193, fol. 5, Lübecki arveraamat			
13.10.1554	RA, 995.1.235, fol. 469v, 470, Volmari maapäeva otsus			
25.03.1557	BB24, fol. 165. Võnnu maapäeva otsus (linnad vastu)			
13.10.1558.	Schirren 302, Riia linnusekomtuuri ettepanek			
01.12.1558	Bb1, fol. 89, OM ja EB mandaat			
enne 27.10.1559	Schirren 417, EB mandaat			
1559	Bb1, fol. 90 (ettepanek?)			
01.11.1559, 19.02.1560, 04.03.1560	Bb1, fol. 91; BB24, fol. 88–90, OM mandaat; Bienemann 571, EB mandaat			
enne 09.08.1560	müntmeistri arvestus, Bb1, fol. 133			
09.09.1560	Bb1, fol. 92–93, OM mandaat			
1561 kevad	Schirren 733, EB ja OM mandaadi kavand	5 ½ M		5 ½ M
29.09.1561	Bb1, fol. 150–152, Erik XIV mandaat			
30.07.1560	Bb3, fol. 28, Arendt Ficke saanud raelt			
03.04.1568	Bb3, fol. 29–30; Bb1, fol. 220–221; Schiemann 1886, S. 254–255; Erik XIV mandaat, kursid nagu rae ettepanek Bb3, fol. 19	8 ½		
1578	Ad40, fol. 262v, Kämmereibuch			
1580/1581	Bb3, fol. 55, nähtavasti kellegi pärandivara loend			

Lisa 2

Aasta	Allikas	Andrease ja Wilhelmi kulden	topelt keisri- kulden	(Reini) kuldkulden
29.–31.03.1495	AR 3, 2:1			2 M
21.04.1507	LECUB II.3, Nr. 178			
03.05.1510	Brotze, Sylloge I, 300, EB ja OM otsus			2 M 6 sz
1515	Bb1, fol. 8			
02.–10.07.1525	AR 3, 207:52		2 ¼ M	2 ½ M
1530	Bb1, fol. 32		2 ¼ M	
1532	AR 3, 202, 210 (Tallinna ettepanek); Leimus 1995, 71–73		3 M	2 M 30 sz
1533	CVVA 8.4.59, fol. 28			3 M
1534	Riksarkivet, Livonica I:10 (Riia ettepanek)			3 M
1536	CVVA 8.4.59, fol. 20v			
17.09.1537	HR 4:2, Nr. 677, Tallinna ettepanek Volmaris		3 ¼ M	3 M
01.10.1537	HR 4:2, Nr. 680, Volmari maapäeva otsus		3 M	3 M 12 sz
06.02.1544	Bb1, fol. 279			
1548	Bb1, fol. 56, Volmari maapäeva otsus; vrd CVVA 4038.2.122, fol. 41b		3 M	3 ½ M
19.11.1551	Bb1, fol. 80v, ettepanek			3 ¾ M
1553	CVVA, 763.5.193, fol. 5, Lübecki arveraamat			3 ¾ M
13.10.1554	RA, 995.1.235, fol. 469v, 470, Volmari maapäeva otsus		4 M	3 ¾ M
25.03.1557	BB24, fol. 165. Võnnu maapäeva otsus (linnad vastu)			
13.10.1558.	Schirren 302, Riia linnusekomtuuri ettepanek			4 ¼ M
01.12.1558	Bb1, fol. 89, OM ja EB mandaat			4 ¼ M
enne 27.10.1559	Schirren 417, EB mandaat			
1559	Bb1, fol. 90 (ettepanek?)			5 ¾ M
01.11.1559,19.02.1560, 04.03.1560	Bb1, fol. 91; BB24, fol. 88–90, OM mandaat; Bienemann 571, EB mandaat			5 M
enne 09.08.1560	müntmeistri arvestus, Bb1, fol. 133			4 ½ M
09.09.1560	Bb1, fol. 92–93, OM mandaat			4 ½ M
1561 kevad	Schirren 733, EB ja OM mandaadi kavand	4 M 5 sz		4 M
29.09.1561	Bb1, fol. 150–152, Erik XIV mandaat			
30.07.1560	Bb3, fol. 28, Arendt Ficke saanud raelt			
03.04.1568	Bb3, fol. 29–30; Bb1, fol. 220–221; Schiemann 1886, S. 254–255; Erik XIV mandaat, kursid nagu rae ettepanek Bb3, fol. 19			6 ½ M
1578	Ad40, fol. 262v, Kämmereibuch			16 M
1580/1581	Bb3, fol. 55, nähtavasti kellegi pärandivara loend			19 M

Friedrichi ja Baieri kulden	Davidi kulden	Philippi kulden	Emdeni, Groningeni hiljem ka Deventeri, Kampeni kulden	rüütel (<i>rider</i>)	karoluskulden	Gelderni kulden	Jülichi (Gulkeri) kulden
	1 M 30 sz						1 ¼ M
		2 M	2 M				30 sz
			2 M				
		1 ¾ M	2 M 6 sz			2 M	
		1 ¾ M	2 M 6 sz			2 M	
2 ½ M			2 M 10 sz			2 M 6 sz	
			2 ½ M			2 ½ M	
			2 ½ M				
			2 ½ M				
2 M 24 sz	2 M 24 sz		2 ½ M			2 M 12 sz	
		2 ½ M	2 M 12 sz	2 M 12 sz		2 M 10 sz	
		3 M					
3 M	3 M		2 M 24 sz (2 ½ M)			2 ½ M	
			2 ½ M	2 ½ M			
3 M	3 M 6 sz		2 ½ M			2 ½ M	
			3 M				
			3 M				
2 ½ M							
4 ¾ M	5 M		4 M 6 sz				
4 M (ainult EB)	4 ½ M		4 M	4 M (ainult EB)			
3 ½ M			4 M	3 M 15 sz			
3 ½ M	4 M		4 M	3 ½ M			
4 M		3 M 14 sz	3 M	3 M	2 ¾ M	2 ½ M	
			2 ¾ M			2 ¾ M	
5 ¾ M	4 ½ M		4 ½ M	4 ¾ M			
12 M			12 M				
		15 M	13 M	19 M			

Lisa 2

Aasta	Allikas	lihtne keisri- kulden	(uus) rüütlikulden
29.–31.03.1495	AR 3, 2:1		
21.04.1507	LECUB II.3, Nr. 178		
03.05.1510	Brotze, Sylloge I, 300, EB ja OM otsus		
1515	Bb1, fol. 8		
02.–10.07.1525	AR 3, 207:52	1 M 30 sz	
1530	Bb1, fol. 32	1 M 30 sz	
1532	AR 3, 202, 210 (Tallinna ettepanek); Leimus 1995, 71–73	2 M	
1533	CVVA 8.4.59, fol. 28	2 M	
1534	Riksarkivet, Livonica I:10 (Riia ettepanek)		
1536	CVVA 8.4.59, fol. 20v		
17.09.1537	HR 4:2, Nr. 677, Tallinna ettepanek Volmaris	2 M 6 sz	
01.10.1537	HR 4:2, Nr. 680, Volmari maapäeva otsus	2 M	
06.02.1544	Bb1, fol. 279		
1548	Bb1, fol. 56, Volmari maapäeva otsus; vrd CVVA 4038.2.122, fol. 41b	2 ½ M	
19.11.1551	Bb1, fol. 80v, ettepanek		
1553	CVVA, 763.5.193, fol. 5, Lübecki arveraamat	2 ½ M	
13.10.1554	RA, 995.1.235, fol. 469v, 470, Volmari maapäeva otsus	2 ½ M	
25.03.1557	BB24, fol. 165. Võnnu maapäeva otsus (linnad vastu)		
13.10.1558.	Schirren 302, Riia linnusekomtuuri ettepanek	2 ¾ M	
01.12.1558	Bb1, fol. 89, OM ja EB mandaat	2 ¾ M	
enne 27.10.1559	Schirren 417, EB mandaat	2 ½ M	
1559	Bb1, fol. 90 (ettepanek?)	4 M	3 M 6 sz
01.11.1559, 19.02.1560, 04.03.1560	Bb1, fol. 91; BB24, fol. 88–90, OM mandaat; Bienemann 571, EB mandaat	4 M	3 M
enne 09.08.1560	müntmeistri arvestus, Bb1, fol. 133	4 M	2 ¾ M
09.09.1560	Bb1, fol. 92–93, OM mandaat		3 (viga, peab olema 2) ¾ M
1561 kevad	Schirren 733, EB ja OM mandaadi kavand		2 ¾ M
29.09.1561	Bb1, fol. 150–152, Erik XIV mandaat		
30.07.1560	Bb3, fol. 28, Arendt Ficke saanud raelt		
03.04.1568	Bb3, fol. 29–30; Bb1, fol. 220–221; Schiemann 1886, S. 254–255; Erik XIV mandaat, kursid nagu rae ettepankus Bb3, fol. 19	4 ¼ M	
1578	Ad40, fol. 262v, Kämmereibuch	9 M	
1580/1581	Bb3, fol. 55, nähtavasti kellegi pärandivara loend	12 M	

FOREIGN COINS LISTED IN THE
PROBATE INVENTORIES OF TALLINN
UP TO 1560

Ivar Leimus

The history of coins and money in Estonia has been researched in some depth in recent decades. We now know what currencies were minted at what times, and the large numbers of hoards of coins mean we also know about the composition of the coinage that was circulating in everyday use. It is evident that local coinage was in circulation in Estonia, as was usual throughout medieval Livonia, and that it was temporarily supplemented with foreign coins only when there was an interruption to the local supply of coins and a shortage of them.

These conclusions only apply to the local people in the countryside though. No coin hoard has yet been uncovered in the Estonian towns, and only a few individual coins have been found. We consequently have an idea of the size and type of the stocks of money in the towns only from the exchange rate tables for coins and from individual publications that record the wealth of private individuals. Nobody has yet been able to produce a comprehensive summary from this of the state of money in the towns. It is obvious though that the scope of activities and contacts of the townspeople, especially the merchants, were much broader than those of the people in the villages. This inevitably meant that they had entirely different financial and monetary means and opportunities, and we may consequently ask firstly whether foreign gold and silver coins circulated in medieval and early-modern Tallinn, and if so which; secondly who owned those coins and how many of them; and thirdly whether the selection of foreign coinage owned by people in Tallinn illuminates any social patterns. This article does not address the ownership of local coins for everyday use.

The only source of answers to these questions is the probate inventories stored in the Tallinn City Archives, of which there are more than 500 from the years up to and including 1560. Over a hundred of them list foreign currency in cash that was left by the deceased. Analysis of the inventories makes clear that the picture of the wealth of the people of Tallinn given by the lists of inheritances is very different from that given by the coins that have been found. Archaeologists have found only a few individual gold coins and not a single thaler, but written sources are clear that the gold and large silver coins held by the people of Tallinn sometimes totalled as much as some thousands of Riga marks in value.

This suggests that various gold coins and thalers could have ended up in the hands of almost all the layers of society. The social hierarchy was, however, defined by how much money a person had, though there were exceptions even to this, as the middle classes in some cases held more gold money at home than the members of the town council did.

The tables of exchange and lists of inheritance show that more than 50 types of gold coin circulated in Livonia in the 16th century. The ones that are mentioned most commonly by far are the guldens of the Bishop of Liège, Jean de Hornes, of which some 1800 have been registered. These are followed by the Emden and Rhenish guldens. The more commonly encountered large gold coins are referred to as *krosaten*, *krusaten* and similar, though it is unclear what these were as their exchange rate is not the same as that of the Portuguese cruzado, and angelots or angels that originated in England. The first thalers came to Tallinn in the mid-1520s, and they spread more widely into use from the late 1530s.

Large quantities of small foreign coins came to Livonia only when there were shortages of local coins in circulation, which occurred in 1520–1530. Swedish öre, örtugs and fyrks circulated most in Tallinn, while Danish hvids and skillings also appeared in circulation from time to time. Russian dengas and various coins from Lübeck also appeared on occasion in the lists of inheritances, though generally in smaller amounts, and they had probably been received as change from trading.

Foreign coins also circulated when there was a shortage of a particular denomination. Denominations larger than the ferding, mainly the half-mark, were only minted regularly in Livonia from 1550, and then only in Riga. This created demand for the angel groschens minted in Annaberg and Dutch vliegers, which both bore the same name of schreckenberger.